

บทที่ 3

ความกตัญญูทเวทีในวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธในปัจจุบัน

พระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมานานตั้งแต่สมัยโบราณ ในปัจจุบันนี้ ประชากรชาวไทยส่วนใหญ่ของประเทศประมาณ 95% นับถือพระพุทธรศาสนา¹ ขณะที่ประชากรชาวไทยจำนวนที่เหลืออีกประมาณ 5% ก็นับถือศาสนาต่างๆ กันไปเพราะชาวไทยมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา

ชาวไทยส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธรศาสนา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนเพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ อันได้แก่ ศีล 5² ทิศ 6 และ มงคล 38 ประการ เป็นต้น ทำให้ชาวไทยส่วนใหญ่มีนิสัยที่ประกอบด้วยความเมตตากรุณา ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ ความกตัญญูทเวที ความมีใจกว้างขวาง และความรักความสงบเป็นต้น พระพุทธรศาสนาจึงเป็นรากฐานและมีอิทธิพลสำคัญต่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทย

ความกตัญญูทเวทีเป็นหนึ่งในมงคล 38 ข้อที่ประชาชนชาวไทยยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่ในอดีต จะเห็นได้จากประเพณีต่างๆ ของไทยในทุกภาคมีรากฐานมาจากพระพุทธรศาสนาและความกตัญญูทเวที ประเพณีไทยต่างๆ เหล่านี้ยังเป็นมรดกสืบทอดมาจากสมัยอดีตจนถึงสมัยปัจจุบัน ตัวอย่างของประเพณีไทยที่แสดงถึงความกตัญญูทเวทีของประชาชนชาวไทยต่อบรรพบุรุษ ได้แก่ ประเพณีวันสงกรานต์ของประชาชนชาวไทยทั่วทุกภาคในประเทศ ประเพณีเลี้ยงผี ปู่ ย่า ตา ยายชาวล้านนาไทย ประเพณีบุญข้าวประดับดินและประเพณีบุญข้าวสากของ

¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). *ความสำคัญของพระพุทธรศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด. น. 7.

² ศีล 5 – 1. ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ 2. ละเว้นจากการลักทรัพย์ 3. ละเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม 4. ละเว้นจากการพูดเท็จ 5. ละเว้นจากการดื่มเมา จากหนังสือของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2540). *พจนานุกรมพุทธรศาสนา ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. น. 293.

ประชาชนชาวอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) และประเพณีวันสารทเดือนสิบของชาวจังหวัด นครศรีธรรมราช เป็นต้น

ในสมัยก่อนครอบครัวของคนไทยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ แม้ว่าจะแยกเรือนไปแล้ว ก็ยังอยู่ในบริเวณบ้านเดียวกัน ในครอบครัวจึงอาจมีตั้งแต่รุ่นคุณทวด ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน เหลน โหลน การอยู่ร่วมกันทำให้ได้เห็นหน้ากันทุกวัน และมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดความอบอุ่น และการอยู่ร่วมกันต้องอาศัยความรัก เมตตา และปรารถนาดีต่อกันและกัน ผู้ที่มีอาวุโสน้อยกว่าจะมีความเคารพ อ่อนน้อม ต่อผู้ที่มีอาวุโสมากกว่า และจะเกิดความรู้สึกกตัญญู กตเวทิต่อผู้ที่ให้การอุปการะกับเรา ฉะนั้นความกตัญญูกตเวทิต่างนี้จึงมีรากฐานเริ่มจากสถาบันครอบครัว แล้วขยายออกไปสู่สังคม และประเทศชาติ ตามลำดับ

ท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แยก “ความกตัญญูกตเวทิต่าง” ว่าโดยขอบเขตเป็น 2 ระดับ ไว้ใน *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*¹ คือ

- 1) การแสดง “ความกตัญญูกตเวทิต่าง” ต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรือสิ่งที่มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นการส่วนตัว ได้แก่ มารดาบิดา ครูอาจารย์ สัตว์เลี้ยง เป็นต้น
 - 2) การแสดง “ความกตัญญูกตเวทิต่าง” ต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือสิ่งที่มีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม ได้แก่ พระมหากษัตริย์ ประเทศที่เราอาศัย สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (หมายถึง สัตว์ พืช และทรัพยากรธรรมชาติ) และพระรัตนตรัย เป็นต้น
- แต่ผู้วิจัยขอแสดงแยก “ความกตัญญูกตเวทิต่าง” ออกตามลำดับความใกล้ชิดกับบุคคลหรือสิ่งทีให้การอุปการะแก่เรา ดังนี้คือ

- 1) ความกตัญญูกตเวทิต่างต่อบุคคล
- 2) ความกตัญญูกตเวทิต่างต่อสัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมในโลกธรรมชาติ
- 3) ความกตัญญูกตเวทิต่างต่อพระรัตนตรัย

การแสดงความกตัญญูกตเวทิต่างของเราต่อบุคคลต่างๆ หรือสิ่งต่างๆ ทีให้การอุปการะแก่เรา ย่อมมีความแตกต่างกันไป เช่น การปฏิบัติตนเป็นบุตรที่ดีของมารดาบิดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นพุทธมามกะที่ดี และเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ แต่ไม่ว่าเราจะแสดงความกตัญญูกตเวทิต่างต่อผู้ใดหรือสิ่งใด เราจะต้องใช้ปัญญาของเราประกอบด้วย และคนที่มีความกตัญญูเมื่อจะแสดงความกตเวทิต่างต่อผู้ที่มีพระคุณจะต้องดูที่โอกาสด้วย บางครั้งหากยังไม่มีโอกาสแสดงการตอบแทน ก็สามารถแสดงแต่ความกตัญญูรู้คุณท่านก่อนโดยการระลึกถึงคุณของผู้ที่ให้

¹ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2540). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. น. 2-3.

การอุปการะกับเราอยู่เสมอด้วยความซาบซึ้ง และพยายามหาโอกาสตอบแทนคุณท่านเหล่านั้น เมื่อมีโอกาสในอนาคต

3.1 ความกตัญญูทเวทิต่อบุคคล

3.1.1 กตัญญูทเวทิต่อมารดาบิดา

บุตรต้องบำรุงดูแลมารดาบิดาให้เป็นสุข เพราะมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดนั้นเป็นผู้ที่มีอุปการะมากแก่บุตร ถ้าปราศจากมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดแล้ว บุตรจะมีชีวิตและมีโอกาสเกิดขึ้นมาในโลกนี้ได้อย่างไร บุญคุณการให้กำเนิดแก่บุตรของท่านทั้งสองนั้นสุดจะพรรณนาได้

ในพรหมสูตร¹ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใด บุตรบุชามารดาและบิดาอยู่ในเรือนของตน ตระกูลนั้นชื่อว่า มีพรหม มีบูรพเทวดา มีบูรพาจารย์ มีอาหุไนยบุคคล” สาเหตุที่มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร เพราะประกอบไปด้วยคุณธรรมของพรหม 4 ประการ คือ

- 1) มีเมตตา คือ มีความปรารถนาดีต่อบุตรไม่มีที่สิ้นสุด
- 2) มีความกรุณา คือ คอยช่วยเหลือบิดเป่าความทุกข์ของบุตร
- 3) มีมุทิตา คือ เมื่อบุตรมีความสุขสบาย ก็มีความปลาบปลื้มยินดีด้วยความจริงใจ
- 4) มีอุเบกขา คือ คอยดูอยู่ใกล้ๆ ว่าบุตรทำถูกไหม ถ้าบุตรทำไม่ถูก มารดาและบิดาก็คอยชี้แนะ ให้คำปรึกษาเรา หากมารดาและบิดามีอุเบกขา เด็กจะเก่งและเข้มแข็ง แต่ถ้าไม่มีอุเบกขามีแต่เมตตาและกรุณา เด็กจะอ่อนแอ และทำอะไรไม่ค่อยเป็น

มารดาบิดาเป็นเทวดาคณแรกของบุตร เพราะคอยคุ้มครองป้องกันภัยแก่บุตร เลี้ยงดูบุตร และเป็นผู้มีความปรารถนาดีต่อบุตรก่อนบุคคลอื่นๆ ทั้งหมด ครอบครัวยุคใดมีการเคารพบูชามารดาบิดา ครอบครัวยุคนั้นก็มีเทวดารักษา ซึ่งเทวดาในที่นี้หมายถึงความดีงาม ความรักของมารดาบิดาคือสิ่งที่คุ้มครองครอบครัวยุคใด มารดาบิดาจึงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้บุตรในครอบครัวยุคใดอยู่เย็นเป็นสุข²

มารดาบิดาเป็นครูคนแรกของบุตร ก่อนครูอาจารย์อื่นๆ ทั้งหมด ให้การอบรมสั่งสอน และปลูกฝังสิ่งที่ดีให้กับบุตร เริ่มตั้งแต่บุตรเกิด มารดาบิดาเป็นคนสอนให้บุตรรู้จักนั่ง ยืน เดิน

¹ พระสูตร และอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ จตุกกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 4. (2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 668-677.

² พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (ม.ป.ป.). พ่อ-แม่ พระในบ้าน. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 7-8.

และสอนให้รู้ในสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สอนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม สอนวิถีการดำรงชีวิต ตลอดจนกิจกรรมมารยาท และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

และมารดาบิดาเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นผู้ควรแก่การรับของกราบไหว้ของลูก คือเป็นผู้ที่ควรรับของที่บุตรนำมาให้ ซึ่งมีข้าว น้ำ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ทั้งนี้เพราะมารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการคุณอย่างมากแก่บุตร ได้แก่การให้ชีวิต การเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่เล็กจนเติบโตใหญ่ เป็นต้น พระอรหันต์เป็นผู้ควรแก่ของที่บุคคลนำมาบูชาเคารพสักการะฉันใด มารดาบิดาก็เป็นผู้ควรแก่ของที่บุตรนำมาบูชาเคารพสักการะฉันนั้น มารดาบิดาจึงเป็นพระอรหันต์ประจำบ้านที่บุตรควรให้การบำรุงดูแลและให้การอุปการะท่านทั้งสองอย่างเต็มความสามารถ ด้วยการจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างดีมาบำรุงท่านทั้งสอง และชวนท่านทั้งสองไปทำบุญสร้างกุศลเมื่อมีโอกาส เป็นต้น¹

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต ปีเกิด พ.ศ. 2481) ได้กล่าวถึงความรักโดยทั่วไปมีสองประเภท คือ ความรักประเภทที่หนึ่งมุ่งรักผู้อื่นเพื่อจะเอาผู้อื่นมาบำเรอความสุขให้แก่ตัวหรือจะเอาความสุขให้แก่ตนเอง ความรักประเภทนี้มีลักษณะจำเพาะเจาะจง โดยมีบุคคลที่ชอบใจถูกใจเป็นเป้าหมาย เป็นความยึดติดผูกพันเฉพาะตัว ความรักประเภทนี้จึงมาคู่กับความหึงหวงเพราะมีการยึดถือเป็นเจ้าของตัว ต้องการครอบครองเป็นเจ้าของแต่ผู้เดียว ไม่ต้องการให้ผู้อื่นมายุ่งเกี่ยวหรือแม้แต่ได้รับความเอาใจใส่ ความรักประเภทนี้ทำให้เกิดการแย่งชิงทะเลาะเบาะแว้ง มุ่งกอบโกยผลประโยชน์เพื่อตนเองและคนที่ตนรักเท่านั้น ทำให้เกิดการเบียดเบียนกันมาก²

ส่วนความรักประเภทที่สอง เป็นความรักที่ต้องอาศัยการพัฒนาชีวิต เมื่อรักใคร่ก็อยากให้เขามีความสุข คือมีความปรารถนาดีอยากเห็นเขามีความสุข เป็นความต้องการที่จะให้ความสุขแก่ผู้อื่น ผู้ที่มีความรักประเภทที่สองจึงมีความสุขในการให้และให้ด้วยความสุข ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความแตกต่างของความรักประเภทที่หนึ่งและความรักประเภทที่สองคือ คือ ความรักประเภทที่หนึ่ง การได้มาเป็นความสุข ส่วนความรักประเภทที่สอง การให้เป็นความสุข นั่นก็คือความรักประเภทที่หนึ่งเป็นการเอา ส่วนความรักประเภทที่สองเป็นการให้ ความรักประเภทที่สองจึงเป็นความรักที่ยั่งยืนมั่นคง³

ในทางพระพุทธศาสนาเรียกความรักประเภทที่หนึ่งว่า “ราคะ” หรือ “เสน่หา” ส่วนความรักประเภทที่สอง เรียกว่า “เมตตา” รวมทั้ง “ไมตรี” หากเป็นความรักประเภทที่สอง เมื่อคนที่เรารัก

¹ เรื่องเดียวกัน.

² พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต). (2536). *ความรักจากวาเลนไทน์ สู่วิถีความเป็นไทย*.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม. น. 5-7.

³ เรื่องเดียวกัน, น. 8-9.

เกิดมีความทุกข์ ลำบากเดือดร้อน ความ “เมตตา” ก็จะเปลี่ยนเป็นความ “กรุณา” คือความสงสาร คิดหาทางช่วยคนที่เรารักจากความทุกข์เดือดร้อน ความรักประเภทที่สองจึงมีความ “เมตตา” และความ “กรุณา” ควบคู่กัน ความรักประเภทที่สองเป็นความรักที่เห็นอยู่ในครอบครัว เป็นความรักของมารดาบิดาที่มีต่อบุตร มารดาบิดาอยากเห็นบุตรของตนมีความสุข จึงพยายามทำสิ่งต่างๆ ให้บุตรมีความสุข เมื่อมารดาบิดาเห็นบุตรของตนมีความสุขมารดาบิดาก็มีความสุขด้วย มารดาบิดาจึงมีความสุขในการที่ได้ให้กับบุตรของตน แม้ว่ามารดาบิดาจะต้องทุกข์เดือดร้อนก็ตาม¹

มารดาบิดาเป็นผู้ที่ให้การอุปการะแก่เราโดยไม่หวังผลตอบแทน ตามธรรมชาติของบุคคลทั่ว ๆ ไป เมื่อจะอุปการะใครเขาต้องพิจารณาก่อนว่าเขาจะได้อะไรเป็นผลตอบแทน เมื่อแน่ใจแล้วว่า การอุปการะของเขาจะไม่สูญเปล่า จึงลงมือช่วยเหลือ แต่การอุปการะของมารดาบิดาเรานั้น เป็นการอุปการะโดยบริสุทธิ์ใจจริง ๆ ไม่ต้องการผลตอบแทนใดๆเลย เวลาที่เราเกิดมา ก็มาตัวเปล่าไม่มีอะไรติดตัวมา อวัยวะร่างกายจะใช้ได้ครบถ้วนหรือไม่ นิสัยใจคอเมื่อโตขึ้นมาจะเป็นอย่างไร ไม่สามารถรู้ได้ จะเป็นคนอกตัญญูหรือไม่ แต่ท่านทั้งสองก็พร้อมที่จะให้การช่วยเหลือเรา สุดชีวิตอยู่ตลอดเวลา แม้ว่ามารดาบิดาบางท่านที่ยากจนจะต้องกู้หนี้ยืมสินคนอื่นมาช่วยบุตรของตนก็ตาม แต่ทั้งๆ ที่ไม่มีหนังสือสัญญา หรือ การรับปากตอบแทนบุญคุณ ระหว่างเรากับท่าน ท่านทั้งสองก็ยังยินดีช่วยเหลือเรา มารดาบิดาจึงเป็นผู้มีอุปการะมาก เราไม่สามารถที่จะหาผู้ใดมาเสมอเหมือนมารดาบิดาของเราได้

หากมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดไม่มีโอกาสมอบความรักและความเมตตากรุณาต่อบุตร หลังจากการให้กำเนิด ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม บุตรก็ยังต้องแสดงความกตัญญูตต่อท่านทั้งสอง เพราะบุตรจะต้องไม่ลืมว่าชีวิตของบุตรนั้นเกิดมาได้มาอย่างไร มารดาผู้ให้กำเนิดต้องอดทน ในขณะที่ยังอุ้มท้องบุตร เพราะในเวลาที่ยังตั้งครรภ์อยู่ มารดาย่อมได้รับความลำบากไม่ว่าจะเป็นเวลา นั่ง นอน ยืน เดิน มารดาต้องคอยระวังรักษาอย่าให้เกิดอันตรายแก่บุตรที่อยู่ในครรภ์ แม้เวลาที่มารดารับประทานอาหารขณะที่ตั้งครรภ์ก็ต้องรับประทานอาหารอย่างระวัง พยายามกินอาหารที่ตนคิดว่าจะมีประโยชน์ต่อบุตรในครรภ์ และงดเว้นอาหารที่จะเป็นอันตรายต่อบุตร มารดาจึงต้องอดทนด้วยใจที่มีความเมตตากรุณาต่อบุตรอย่างมาก และมารดาต้องดูแลบำรุงครรภ์เป็นเวลานานประมาณ 9 เดือนกว่าจะถึงเวลาคลอดบุตร การคลอดบุตรก็อาจเป็นอันตรายต่อมารดาได้ และในบางกรณีอาจถึงขั้นเสียชีวิต ดังนั้นพระคุณของมารดาในการอุ้มท้องบุตรจนกระทั่งคลอดจึงเป็นพระคุณที่แสนจะยิ่งใหญ่ที่สุดที่จะพรรณนาได้ แม้ว่าบิดาไม่ได้อุ้มท้องบุตร แต่ก็เป็นผู้ที่คอยดูแลบำรุงและให้กำลังใจมารดาขณะที่อุ้มท้อง บิดาจึงเป็นผู้ที่มีพระคุณรองจาก

¹ เรื่องเดียวกัน, น. 10-12.

มารดา พระคุณในการให้กำเนิดแก่บุตรของมารดาบิดาจึงยิ่งใหญ่มา บุตรทุกคนไม่สามารถที่จะตอบแทนพระคุณการให้กำเนิดของท่านทั้งสองได้หมดในชาตินี้ ฉะนั้นบุตรทุกคนจะต้องระลึกถึงและซาบซึ้งในพระคุณของท่านทั้งสองอยู่เสมอตลอดชีวิต

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกล่าวไว้ว่า การที่บุตรจะตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดานั้น ไม่สามารถทำได้ง่าย เพราะยากที่จะตอบแทนให้หมดสิ้นได้ และทรงกล่าวอุปมาไว้ว่า แม้จะประคองมารดาไว้บนบ่าข้างหนึ่ง ประคองบิดาไว้บนบ่าอีกข้างหนึ่ง ตลอดเวลา 100 ปีที่บุตรมีชีวิตอยู่ ประนินบิตท่านด้วยความรัก ความเอาใจใส่ ยอมให้มารดาบิดาถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะบนบ่าทั้งสองของบุตร ถึงกระนั้นบุตรก็ยังไม่สามารถตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาได้หมด หรือ แม้บุตรจะสถาปนามารดาบิดาไว้ในตำแหน่งพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นใหญ่ในแผ่นดิน บุตรก็ยังไม่ได้ชื่อว่าทำการตอบแทนแก่มารดาบิดาเลย เพราะมารดาบิดามีอุปการะมากแก่บุตร แต่เมื่อบุตรคนใดสามารถทำให้มารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธา ให้มีศรัทธา ผู้ไม่มีศีล ให้มีศีล ผู้ไม่มีจาคะ ให้มีจาคะ ผู้ไม่มีปัญญา ให้มีปัญญา การกระทำเช่นนั้นเท่านั้นจึงจะได้ชื่อว่า บุตรได้ทำการตอบแทนพระคุณของมารดาบิดาอย่างแท้จริง เพราะเหตุว่า เมื่อมารดาบิดาเป็นผู้ตั้งอยู่ในศรัทธา ศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมในทางที่เป็นกุศล ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทั้งในภพนี้ และภพหน้า และจะเป็นหนทางไปสู่พระนิพพาน¹

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกย่องสรรเสริญผู้ที่มีความกตัญญู และทรงอนุญาตบุตรผู้เป็นพระสงฆ์สามารถดูแลอุปการะมารดาบิดาที่เป็นฆราวาสหรือผู้ครองเรือนได้ คือเมื่อบุตรผู้เป็นพระสงฆ์ ไปบิณฑบาตมาแล้ว ก็ให้มารดาบิดากินก่อนได้ ไม่ถือว่าเป็นการทำลายศรัทธาให้เสียไป หากมารดาบิดานั้นมีเสื้อผ้าเก่าขาด ไม่สามารถใช้ได้อย่างปกติ บุตรผู้เป็นพระสงฆ์เมื่อได้สบงจีวรมาใหม่ นำมาย้อมเสียให้เป็นสีของชาวบ้านที่ใช้นุ่งกัน ก็สามารถเอามาให้มารดาบิดานุ่งได้² ดังจะเห็นได้จากการตรัสชมเชยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อพระภิกษุที่เลี้ยงดูมารดาบิดา เพราะพระพุทธองค์ตรัสว่าบัณฑิตทั้งหลายตั้งแต่ในอดีตก็ปฏิบัติเช่นนั้น แม้พระพุทธองค์เองในอดีตชาติเมื่อครั้งยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ในกำเนิดไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ก็ได้ให้ชีวิตเป็นทานแก่มารดาบิดาทั้งหลายมาแล้ว จะเห็นตัวอย่างได้ในชัยทิศชาดก ไนโสณนันทชาดก และในนันทิมิคราชชาดก เป็นต้น

¹ พระสุตตร และอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 2. (2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 357-359.

² พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาคที่ 2. (2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 294.

ดังนั้นบุตรที่ดีต้องเอาใจใส่ปรนนิบัติมารดาบิดาของตน โดยดูแลท่านทั้งทางกายและทางใจ ตัวอย่างการดูแลท่านทางกายก็คือการซื้อหาอาหารและเครื่องใช้ต่างๆที่ท่านชอบให้ท่านได้บริโภค และการดูแลท่านทางใจก็คือการถนอมน้ำใจของท่าน ไม่ทำให้ท่านเสียใจ การตอบแทนบุญคุณของท่านทั้งสองอาจเริ่มจากวัตถุ แต่ไม่ได้จับด้วยวัตถุ เพราะการให้วัตถุหรือการอำนวยความสะดวกสบายเป็นสัญลักษณ์ของความรัก แต่ไม่ใช่เครื่องพิสูจน์ความรักและไม่ใช่สิ่งที่จะทดแทนความรัก วิธีการปรนนิบัติมารดาบิดาของตนในแต่ละครอบครัวจะไม่เหมือนกัน เพราะขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยหลายอย่าง เช่น ในครอบครัวนั้นมีบุตรกี่คน บุตรเล็กหรือโต บุตรอยู่ร่วมกับมารดาบิดาหรือไม่ บุตรแต่งงานหรือยัง หากบุตรไม่ได้อยู่ร่วมกับมารดาบิดาแล้วอยู่ไกลหรือใกล้ มารดาบิดาของตน หากบุตรยังเป็นเด็กเล็กก็เริ่มต้นจากการเชิ่พียง การให้บริการและดูแลรับใช้ท่านทั้งสองในกิจการงานที่บุตรสามารถจะทำได้ เช่นการขยันเรียนหนังสือ การช่วยทำงานบ้าน เพื่อช่วยผ่อนแรงของมารดาบิดา และหากบุตรมีเงินที่เก็บไว้ก็สามารถตอบแทนบุญคุณของท่าน โดยการซื้อของกิน ของใช้ที่ท่านชอบใจให้ ท่านทั้งสองได้กินได้ใช้ หากบุตรมีเงินเดือนก็แบ่งเงินเดือนของตนให้ท่านทั้งสองได้ใช้จ่ายตามความพอใจ หากบุตรแต่งงานแล้วไม่ได้อยู่ร่วมกับมารดาบิดาก็ต้องหมั่นไปเยี่ยมท่านทั้งสอง เมื่อเอาใจใส่ดูแลปรนนิบัติมารดาบิดาของตนทางโลกแล้ว ก็ต้องเอาใจใส่ดูแลมารดาบิดาในทางธรรมด้วย ควรที่จะหมั่นชวนท่านทำบุญ ให้ท่าน ศึกษา และปฏิบัติธรรม โดยบุตรต้องแสดงตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติตามคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า¹

ชาวไทยพุทธมีประเพณีอย่างหนึ่งที่บุตรสามารถแสดงความกตัญญูตต่อมารดาบิดาของตน คือ ประเพณีการบวชเพื่อทดแทนคุณของมารดาบิดา ชาวไทยพุทธมีความเชื่อว่ามาแต่โบราณจนกระทั่งปัจจุบันว่าในครอบครัวที่มีบุตรชายและหากบุตรชายของตนได้ออกบวช มารดาบิดาของบุตรชายนั้นก็จะสามารถเกาะชายจีวรของบุตรชายนั้นขึ้นสวรรค์ ในความเป็นจริงแล้วเมื่อ มารดาบิดาของบุตรชายนั้นก็จะมีโอกาสได้เข้าวัด ฟังธรรม และปฏิบัติธรรมมากขึ้น ซึ่งจะทำให้มารดาบิดาของบุตรชายที่ออกบวชนั้นมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น และจะได้ทำบุญสร้างกุศลมากขึ้นด้วยอันเป็นการสร้างทางไปสู่สวรรค์ด้วยตนเอง ไม่ใช่การเกาะชายจีวรของบุตรชายเพื่อไปสวรรค์ตามคำกล่าวเท่านั้น แต่เป็นการกระทำกุศลของตนเอง ซึ่งเป็นไปตามหลักของกฎแห่งกรรมอันเป็นหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่หากบุตรชายของ

¹ พระชยสาโรภิกขุ. (2548). *ร่อนทอง*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์. น. 157-160.

ครอบครัวได้ออกบวชเมื่อมารดาบิดาของตนเสียชีวิตแล้ว พระที่เป็นบุตรชายนั้นก็สามารถอุทิศส่วนกุศลที่ท่านได้ทำสำเร็จแล้วแก่มารดาบิดาของตน

ในสังคมชนบทชาวไทยพุทธเกือบทุกครอบครัวมีค่านิยมที่จะให้บุตรชายบวชเพื่อทดแทนคุณของมารดาบิดา ขณะที่บุตรชายสามารถบวชเพื่อทดแทนคุณของมารดาบิดาแต่บุตรสาวไม่สามารถที่จะบวชเพื่อทดแทนคุณของมารดาบิดาได้ บุตรสาวจึงถูกคาดหวังให้ช่วยดูแลความเป็นอยู่ของมารดาบิดา และในบางครอบครัวที่ยากจนก็คาดหวังให้บุตรสาวหาเงินมาเลี้ยงมารดาบิดาเพื่อทดแทนคุณ ในสังคมของชาวเหนือบางแห่งมีค่านิยมที่จะให้บุตรสาวขายบริการเพื่อหาเงินมาเลี้ยงมารดาบิดา เนื่องจากในบางครอบครัวอาจประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจและบุตรสาวก็ไม่มีความรู้มากพอที่จะประกอบอาชีพอื่นได้จึงทำให้บุตรสาวจำนวนหนึ่งประกอบอาชีพขายบริการนี้ด้วยความสมัครใจ เพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่มีรายได้ดี และสามารถช่วยมารดาบิดาหาเงินใช้ได้ในช่วงเวลาที่รวดเร็ว แม้ว่าความตั้งใจของบุตรสาวที่ประกอบอาชีพขายบริการนี้จะมี ความตั้งใจที่ดีที่จะทดแทนคุณของมารดาบิดาโดยหาเงินให้ท่านใช้ แต่อาชีพการขายบริการเป็นอาชีพที่ไม่ถูกต้องตามศีลธรรมเพราะถือเป็นการละเมิดศีล หากมีทางเลือกอื่นใดบุตรสาวที่ประกอบอาชีพขายบริการนี้ก็ควรเปลี่ยนอาชีพไปทำอย่างอื่นแทน นอกจากนั้นมารดาบิดาควรที่จะห้ามปรามมิให้บุตรสาวของตนประกอบอาชีพที่ผิดศีล เพราะมารดาบิดาที่รักบุตรของตนอย่างแท้จริงไม่ควรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและควรทำตามหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ในทศ 6 ที่ให้มารดาบิดาห้ามปรามบุตรธิดาจากการประพฤตินในทางที่ไม่ดีหรือในทางที่เสื่อมเสีย ห้ามปรามบุตรธิดาจากการทำความชั่ว และสอนให้บุตรธิดาตั้งอยู่ในความดี

มารดาบิดานอกจากการมอบความรักที่ยิ่งใหญ่ให้กับบุตรแล้วยังอนุเคราะห์บุตรของตนด้วย เมื่อมารดาบิดาได้ทำหน้าที่ของท่านอย่างสมบูรณ์แล้วบุตรควรที่จะแสดงความกตัญญูทักท้วงที่ต่อท่านทั้งสอง เกณฑ์ที่จะใช้วัดว่าบุตรมีความกตัญญูทักท้วงที่ต่อมารดาบิดามากน้อยเพียงไรสามารถใช้ เกณฑ์ตามคำสอนของพระพุทธองค์ในทศ 6 กล่าวคือ หากบุตรได้ทำหน้าที่ของท่านอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ตามคำสอนในทศ 6 อันประกอบไปด้วย การเลี้ยงดูมารดาบิดา การช่วยกิจการงานของท่าน การดำรงวงศ์สกุลของท่าน การประพฤตินให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทของท่าน และเมื่อท่านทั้งสองล่วงลับไปแล้ว บุตรธิดาต้องทำบุญอุทิศให้มารดาบิดา หากบุตรได้ทำหน้าที่ทั้งหมดนี้ครบถ้วนแล้วก็ถือว่าบุตรมีความกตัญญูทักท้วงที่ต่อมารดาบิดา นอกจากนั้นบุตรควรมีความรู้สึกระลึกถึงและซาบซึ้งในพระคุณอันยิ่งใหญ่ของท่านทั้งสองอยู่เสมอ และวิธีการตอบแทนพระคุณของท่านทั้งสองนั้นจะต้องเหมาะสมกับโอกาสและประกอบด้วยศีลและปัญญา

3.1.2 กตัญญูกตเวทิต่อครู อาจารย์

ในสังคาลกสูตร¹ พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องทศ 6 อันเป็นข้อควรปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ พระพุทธองค์ทรงเปรียบครูอาจารย์เสมือนทศเบื้องต้น เพราะเป็นทักษิโณยบุคคลควรแก่การบูชาคุณ เนื่องจากครู อาจารย์เป็นผู้ที่มีความเมตตาและปรารถนาดีต่อศิษย์รองจากมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นผู้สอนวิธีการดำเนินชีวิต วิชาความรู้ต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมแก่เรา ดังนั้นศิษย์จะต้องแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อครูอาจารย์ และบำรุงครูอาจารย์ ผู้เป็นทศเบื้องต้น โดยการลุกต้อนรับครูอาจารย์ เข้าไปหาครูอาจารย์ ใฝ่ใจเรียน เรียนศิลปะวิทยาโดยเคารพ ดูแลปรนนิบัติและช่วยบริการครูอาจารย์ เป็นต้น ส่วนครูอาจารย์ยอมอนุเคราะห์ศิษย์ โดยการฝึกฝนแนะนำให้ศิษย์เป็นคนดี สอนให้ศิษย์เข้าใจแจ่มแจ้งในวิชาความรู้ที่ตนสอน สอนศิลปะวิทยาที่ตนมีให้ศิษย์โดยสิ้นเชิง ยกย่องศิษย์ให้ปรากฏในหมู่คณะ ครูอาจารย์จึงเปรียบเสมือนผู้จุดแสงเทียนแห่งปัญญาให้ส่องสว่าง เพื่อทำลายความมืดบอดจากจิตใจของลูกศิษย์ ครูอาจารย์ต้องเห็นดีเห็นอกจากการสอนลูกศิษย์ อย่างมาก เพื่อให้ลูกศิษย์ของท่านมีความรู้และมีคุณธรรม พร้อมทั้งมีปัญญา ดังนั้นเราจะต้องแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อท่าน

พระมหาสมปอง มุทิโต ได้เขียนวิเคราะห์ศัพท์ คำว่า “อาจารย์” ไว้ใน *คัมภีร์อภิธานวรรณนา* ดังนี้ “สิสุสานัน หิต อจรรตติ อจริโย” แปลความว่า ผู้บำเพ็ญประโยชน์ เกื้อกูลแก่ลูกศิษย์ ชื่อว่า อจริยะ, “อาทเรน จริตพุตติ อจริโย” แปลความว่า ผู้ที่ลูกศิษย์ควรประพุดติด้วยความเอื้อเฟื้อ ชื่อว่า อจริยะ, “อภิมุขิ กตฺวา จริตพุตติ อจริโย” แปลความว่า ผู้ที่ลูกศิษย์ควรปฏิบัติทำให้เป็นเบื้องหน้า ชื่อว่า อจริยะ²

ตัวอย่างลูกศิษย์ที่มีความกตัญญูและมีความเคารพรักต่อพระอาจารย์ของท่านอย่างมากในสมัยพุทธกาลก็คือความกตัญญูและความเทิดทูนเคารพต่อพระอาจารย์ของท่านพระสารีบุตร ท่านพระสารีบุตรได้เรียนรู้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจากท่านพระอัสชิจนบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันก่อนที่ท่านพระสารีบุตรจะได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ดังนั้นเมื่อท่านพระสารีบุตรทราบข่าวพระอัสชิจอยู่ทางทิศไหน เวลานอนท่านพระสารีบุตรก็จะกราบไหว้ในทิศนั้น

¹ พระสูตร และอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 2. (2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 87-122.

² พระมหาสมปอง มุทิโต. (2547). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. กรุงเทพฯ: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด. น. 522-523.

ก่อน แล้วนอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นเพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีที่มีต่อพระอาจารย์ของท่าน¹ จะเห็นได้ว่าของลูกศิษย์ที่มีความกตัญญูตเวทีต่ออาจารย์ของตนจะประสบกับความก้าวหน้าและความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต แต่ในทางตรงกันข้ามหากลูกศิษย์คนใดทรยศหรือออกตัญญูต่ออาจารย์ของตน จะไม่มีทางประสบความสำเร็จ ความก้าวหน้าและความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตได้เลย ดังตัวอย่างที่พระพุทธองค์ตรัสเล่าในพระสูตร เช่น ในคุดติลชาดก และ ในอัมพชาดก เป็นต้น

ครูอาจารย์บางท่านเปรียบเสมือนมารดาบิดาสำหรับบุคคลบางท่าน เช่น พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อบุชา สุภัทโท ปีเกิด พ.ศ. 2461 ปีมรณะ พ.ศ. 2535) ซึ่งเป็นพระอาจารย์และเป็นเสมือนมารดาบิดาของพระอาจารย์สุเมโธ (โรเบิร์ต แจ็คแมน ปีเกิด พ.ศ. 2477) ซึ่งเป็นพระฝรั่ง พระอาจารย์สุเมโธ ได้กล่าวถึงพระคุณของพระอาจารย์ว่า หลวงพ่อบุชามีความเมตตาต่อท่านและบุคคลอื่น ๆ รอบตัวท่านอย่างมาก ทำให้บุคคลจำนวนมากจากทุกสารทิศเดินทางมาศึกษาเล่าเรียนกับท่าน หลวงพ่อบุชามีความอดทนในการสั่งสอนลูกศิษย์ทุกท่านอย่างมากโดยไม่หวังผลตอบแทน หลวงพ่อบุชาแสดงตนเองเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ทั้งหลาย หลวงพ่อบุชาแสดงให้เห็นว่าคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นสามารถปฏิบัติตามได้จริง และให้ผลจริง²

พระอาจารย์สุเมโธเล่าให้ฟังว่า ก่อนที่ท่านจะปวารณาตนเองรับใช้กิจการงานของหลวงพ่อบุชา การปฏิบัติธรรมของท่านยังไม่ก้าวหน้ามากนัก ท่านเกิดความรำคาญในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ตัวอย่างความรำคาญที่เกิดขึ้นตอนที่ท่านจะต้องช่วยสอนและช่วยแปลภาษาอังกฤษให้กับชาวตะวันตกที่มาศึกษาคำสอนจากหลวงพ่อบุชา แม้ว่าในขณะนั้นท่านพระอาจารย์สุเมโธจะเป็นเพียงผู้เดียวที่สามารถช่วยแปลภาษาอังกฤษได้ พระอาจารย์สุเมโธจึงต้องการปลีกตัวออกมาจากสำนักหลังจากอยู่ได้ครบ 5 พรรษา ท่านอยากออกมาผจญภัยด้วยตนเอง จะได้ไม่ต้องอยู่ในสายตาของหลวงพ่อบุชาก็ต่อไป ท่านจึงเริ่มออกธุดงค์ไปยังภาคกลาง แล้วไปประเทศอินเดีย ตลอดระยะเวลา 5 เดือนในการผจญภัย ที่ประเทศอินเดีย ท่านพระอาจารย์สุเมโธระลึกถึงพระคุณของหลวงพ่อบุชา ระลึกถึงคุณความดี ความเมตตาที่หลวงพ่อบุชามีต่อท่าน ความอดทนที่หลวงพ่อบุชาได้สั่งสอนวิชาต่างๆ ให้ท่านได้เรียนรู้ เมื่อพระอาจารย์สุเมโธระลึกถึงและซาบซึ้งในพระคุณของหลวงพ่อบุชา ท่านจึงคิดว่าหนทางเดียวที่จะทำให้หลวงพ่อบุชามีความสุข คือการเป็นพระที่ดีของท่าน และพระอาจารย์สุเมโธก็ตั้งใจจะกลับมาประเทศไทยเพื่อช่วยงานหลวงพ่อบุชา หลังจากกลับมาประเทศ

¹ พระธรรมโสภณ (พิน ปาสาทิโก). (2541). *กตัญญูตเวที*. กรุงเทพฯ: บริษัท กราฟฟิค อาร์ต 28 จำกัด. น. 27-35.

² พระสุเมธาจารย์. (2545). *อันชนกชนนี้นั้นมีคุณ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วิบูลย์ กิจการพิมพ์. น. 5-24.

ไทย พระอาจารย์สุเมโธก็ไปกราบหลวงพ่อบุชา และแสดงความกตัญญูต่อท่านโดยปวารณารับใช้ กิจการงานต่างๆของหลวงพ่อบุชา พระอาจารย์สุเมโธกล่าวว่าหลังจากที่ท่านได้แสดงความกตัญญูต่อ หลวงพ่อบุชาแล้ว ทำให้การปฏิบัติธรรมของท่านเจริญขึ้น เพราะอำนาจของจิตที่เป็นกุศลจากความ กตัญญู ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อานิสงส์ (ผล) ของการแสดงความกตัญญูต่อครู อาจารย์ นั้นมีจริง¹

ลูกศิษย์บางท่านไม่มีความระลึกถึงพระคุณของครู อาจารย์ มีความเห็นผิดว่า ครู อาจารย์เปรียบเสมือนเรือจ้าง โดยคิดว่า ครู อาจารย์ได้รับเงินเดือน และค่าตอบแทนจาก การสอนลูกศิษย์ จึงไม่มีบุญคุณใดๆทั้งสิ้น ลูกศิษย์เหล่านั้นจึงคิดดูหมิ่น และไม่ให้ความเคารพ นอบน้อมแก่ครู อาจารย์ ลูกศิษย์เหล่านั้นเป็นผู้มีความเห็นผิดอย่างมาก และจะไม่มี ความเจริญรุ่งเรืองเลย เพราะหากว่า ครู อาจารย์ เห็นแก่เงินเดือน และค่าตอบแทนเท่านั้น ก็ไม่มีความ จำเป็นจะต้องตั้งใจสอนลูกศิษย์ แค่เพียงสอนตามหน้าที่โดยไม่ต้องสนใจว่าลูกศิษย์จะเข้าใจ หรือไม่ ลูกศิษย์เหล่านั้นก็จะไม่ได้รับความรู้อย่างเต็มที่ จากครู อาจารย์ ดังเช่น ครั้งหนึ่งพระ ลูกศิษย์ ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต (ปีเกิด พ.ศ. 2413 ปีมรณะ พ.ศ. 2492) ท่านหนึ่ง คือ พระมหาปิ่น ปัญญาพโล (ปีเกิด พ.ศ. 2435 ปีมรณะ พ.ศ. 2489) มีความรู้สึกดูหมิ่นพระอาจารย์ มั่นว่า “ท่านพระอาจารย์มั่นมิได้เรียนพระปริยัติธรรมมากเหมือนเรา ท่านพระอาจารย์มั่นจะมี ความรู้กว้างขวางได้อย่างไร เราได้ร่ำเรียนมาถึง 5 ประโยค จะต้องมีความรู้กว้างขวางมากกว่า ท่าน (พระอาจารย์มั่น) และที่ท่าน (พระอาจารย์มั่น) สอนเราอยู่เดี๋ยวนี้จะถูกหรือไม่ประการใด หนอ”² เมื่อพระอาจารย์มั่น ทราบวาระจิตของ ท่านมหาปิ่นที่คิดดูหมิ่นพระอาจารย์ ซึ่งจะเป็นภัย แก่การบำเพ็ญสมณธรรม พระอาจารย์มั่นจึงไปกล่าวตักเตือนท่านมหาปิ่น ว่าความคิดดูหมิ่น พระอาจารย์ จะเป็นภัยแก่การบำเพ็ญสมณธรรม ท่านมหาปิ่นตกใจมาก ไม่คิดว่าพระอาจารย์จะ รู้ความนึกคิดของตนได้ จึงรีบกราบเท้าพระอาจารย์ ขอโทษกรรม ที่ตนมีจิตคิดอกุศลต่อ พระอาจารย์ และแต่นี้ไป ท่านจะพยายามบังคับจิตมิให้มีอกุศลอีก ลูกศิษย์ที่มีนิสัยดูหมิ่นครู อาจารย์จะเป็นภัยแก่ตนในอนาคต หากแก้ไขนิสัยนี้ไม่ได้ ก็จะไม่มีความเจริญรุ่งเรือง

ในสังคมไทยมีพิธีไหว้ครูมาตั้งแต่ในอดีตเพื่อให้ลูกศิษย์ระลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์ที่ สั่งสอนให้ความรู้กับลูกศิษย์ ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ³ ได้เล่าว่าท่านเป็น

¹ เรื่องเดียวกัน.

² พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต. (2538). *ชีวิต ผลงาน หลักธรรม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา. น.92-93.

³ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 3 มีนาคม 2552.

นักศึกษาคนแรกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ขอจัดพิธีไหว้ครูให้แก่อาจารย์ เพราะท่านรู้สำนึกในพระคุณของครูอาจารย์ แม้ว่าท่านยังเป็นเพียงนักศึกษาและไม่มีเงินมากนัก ในสมัยนั้น การที่ท่านเป็นผู้ริเริ่ม ทำให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการจัดพิธีไหว้ครูเป็นประจำทุกปีตั้งแต่นั้นมา ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ กล่าวว่า การที่ท่านเป็นผู้ที่มีความกตัญญูตเวทีต่อครู อาจารย์ ทำให้ท่านเป็นที่รักของครูอาจารย์ และมีเพื่อนที่ดีมากมาย และยังมีผลทำให้ท่านประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงาน

ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ มีความเห็นว่าในโรงเรียนจนถึงมหาวิทยาลัยจะมีพิธีไหว้ครู แต่จะไม่มีพิธีไหว้นายก ไหว้รัฐมนตรี ไหว้ปลัดกระทรวง แสดงว่าครูได้รับการยกย่องจากสังคม ตั้งแต่นั้นสมัยโบราณ ในพิธีไหว้ครูจะมีการใช้ หญ้าแพรก ข้าวตอก ดอกมะเขือ เป็นสัญลักษณ์ของพิธี (ดอกเข็มซึ่งจะมีในสมัยหลัง) เพราะทั้ง 3 สิ่งนั้นหาได้ง่ายในต่างจังหวัด สาเหตุที่ใช้หญ้าแพรก ก็เพราะหญ้าแพรกเจริญได้เร็ว และเวลาที่เราจะไปนั่ง ไปนอนบนหญ้าแพรกก็ไม่เป็นไร ไม่บาดมือเรา ผิดกับหญ้าคาที่บาดมือ แม้ว่าเราจะจับหญ้าคาด้วยความระมัดระวังก็ตาม ความหมายของหญ้าแพรกก็คือ ลูกศิษย์ต้องทำตัวเป็นหญ้าแพรก คือไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อครูอาจารย์ เวลาลูกศิษย์ถูกครูดุ ครูตี ลูกศิษย์ต้องไม่โกรธ ไม่อาฆาต การที่ครูตี ก็เพื่ออบรมสั่งสอนลูกศิษย์ และการที่ศิษย์ได้ดีก็เพราะถูกครูดุ ครูตี เพื่อสั่งสอน การที่ใช้ข้าวตอก ก็เพราะชาวนาสามารถทำข้าวตอกได้ง่าย โดยเอาข้าวเปลือกใส่หม้อหรือกระทะตั้งบนไฟ พอข้าวเปลือกถูกความร้อนจะแตกออกเป็นข้าวตอก ดังนั้นข้าวตอกคือ ข้าวที่แตกออกเพราะความร้อนคือไฟ ต้องการเปรียบเทียบนักเรียนให้ทำตัวเหมือนข้าวตอก เพราะคนทุกคนมีศักยภาพที่จะเป็นนักปราชญ์ หรือบัณฑิต ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูอาจารย์ เพื่อให้ความรู้แตกฉาน การถูกครูดุ ครูตี ก็เหมือนไฟทำให้ปัญญาแตกออกมา การที่ลูกศิษย์เอาข้าวตอกมอบให้ครูอาจารย์ ก็เพื่อให้ครูอาจารย์ทำศักยภาพแห่งปัญญาของลูกศิษย์แตกออกมา คือมอบความรู้ให้กับนักเรียน และการใช้ดอกมะเขือนั้นก็คือดอกมะเขือพวง ซึ่งจะออกเป็นช่อ เวลาดอกมะเขือพวงบาน ดอกจะคว่ำหน้าลง มีความหมายว่า นักเรียนต้องตั้งอกตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ก้มหน้าฟังครูอาจารย์สอน ดังนั้นนักเรียนต้องเรียนด้วยความเคารพ เหมือนดอกมะเขือที่คว่ำลง และครูอาจารย์ต้องสอนโดยที่ไม่ต้องการอะไรเป็นการตอบแทน การปลูกฝังความกตัญญูตเวทีผ่านพิธีกรรมในการไหว้ครูจึงเป็นการสั่งสอนในเชิงของสัญลักษณ์ เมื่อลูกศิษย์ไปจัดหาของที่จะนำมาใช้ในพิธีไหว้ครูก็จะเข้าใจถึงความหมายของสิ่งต่างๆที่ตนนำมา

ศาสตราจารย์อดิศักดิ์ ทองบุญ¹ มีความเห็นว่าในสังคมไทยยุคปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างครูอาจารย์กับลูกศิษย์มีความห่างเหินกันมากขึ้น ลูกศิษย์ไม่คิดว่าครูอาจารย์มีบุญคุณ เพราะถือว่าครูก็ได้เงินเป็นค่าจ้างในการสอนความรู้ต่างๆให้กับลูกศิษย์ ลูกศิษย์จึงไม่มีความรู้สึกในเรื่องของคุณธรรม ไม่มีความกตัญญูตเวทีต่อครูอาจารย์ ไม่มีความรู้สึกซาบซึ้งในบุญคุณเอาเพียงเงินตรามาวัดความดีของครูอาจารย์ หากลูกศิษย์ไม่นับถือครูอาจารย์ ความเจริญงอกงามของความรู้ในตัวลูกศิษย์ก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะไม่พร้อมที่จะรับคำสอนของครูอาจารย์

3.1.3 กตัญญูตเวทีต่อพระมหากษัตริย์ และ ประเทศที่เราอาศัย

พระมหากษัตริย์ไทยเปรียบเสมือนพระราชบิดาของประชาชนชาวไทยทุกคน ประชาชนชาวไทยได้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ในประเทศไทย เพราะอาศัยพระบารมีของบูรพกษัตริย์ไทยทุกพระองค์ และเพราะพระบารมีองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9) บูรพกษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงปกป้องและรักษาเอกราชให้ลูกหลานชาวไทยมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ประเทศไทยเราจึงไม่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศใด ประชาชนชาวไทยทุกคนจึงได้อยู่อาศัยบนแผ่นดินที่ร่มเย็นสงบสุข และองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงดูแลเอาใจใส่ความเป็นอยู่ของชาวไทยในทุกภาคของประเทศ พระองค์ทรงครองแผ่นดินไทยด้วยทศพิธราชธรรม และทรงอุทิศเวลาของพระองค์เป็นระยะเวลาอันยาวนานกว่า 60 ปี ในการดูแลความผาสุกของพสกนิกรชาวไทยให้อยู่ดีกินดี พระองค์ทรงเข้าพระราชหฤทัยในความต้องการของปวงชนชาวไทย พระองค์ได้ทรงวางรากฐานในการพัฒนาชนบท และทรงช่วยเหลือแนะนำให้ชาวไทยที่มีฐานะยากจนตามท้องถิ่นต่างๆ ให้สามารถพึ่งพิงตนเองได้โดยใช้ระบบเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือทรงสอนให้ชาวไทยมีความอิสระในการเลี้ยงชีพโดยไม่ต้องยึดติดอยู่กับเทคโนโลยีและความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์² พระองค์ทรงเห็นว่าหากประชาชนพึ่งตนเองได้ก็จะมีส่วนช่วยเสริมสร้างความมั่นคงและความมั่นคงของประเทศชาติโดยส่วนรวมได้ในที่สุด

¹ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ อดิศักดิ์ ทองบุญ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 20 มีนาคม 2552.

² สมพร เทพสิทธิ์า. (2550). *พระมหากษัตริย์คุณ ดุจแผ่นดินและดวงตะวัน*. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์. น. 61.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลในการช่วยเหลือและขจัดปัดเป่าความทุกข์ของประชาชนทั้งในกรุงเทพมหานครและในชนบทที่อยู่ห่างไกล ทรงพระราชทานโครงการในพระราชดำริมากมายเพื่อช่วยให้ปวงชนชาวไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เช่นโครงการแก้ไขปัญหามลพิษในกรุงเทพมหานคร โครงการแก้มลิงเพื่อแก้ปัญหา น้ำท่วมในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล¹ โครงการฝนหลวงเพื่อสร้างฝนเทียมสำหรับบรรเทาความแห้งแล้งให้แก่เกษตรกร โครงการหลวงที่ช่วยพัฒนาหาอาชีพให้ชาวเขา เพื่อแก้ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอยและหารายได้ทดแทนการปลูกฝิ่น เป็นต้น และทรงจัดตั้งมูลนิธิชัยพัฒนาเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และโครงการพัฒนาอื่นๆ เพื่อช่วยเหลือประชาชนในด้านเศรษฐกิจ และสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งพาตนเองได้² ดังนั้นปวงชนชาวไทยควรมีจิตสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เพราะพระองค์ทรงมีพระคุณต่อประเทศไทยอย่างมากจนไม่สามารถหาคำพรรณนาใดๆ มาเปรียบได้ พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักมากเพื่อความผาสุกของประชาชนชาวไทย ชาวไทยทุกคนจึงควรแสดงความกตัญญูต่องานที่ต่อพระองค์โดยมีความจงรักภักดีและปฏิบัติตนเป็นคนดีเพื่อตอบแทนพระคุณของพระองค์

นอกจากนั้นประชาชนชาวไทยจะต้องระลึกถึงพระคุณของแผ่นดินคือประเทศที่เราได้อาศัยอยู่ เพราะแผ่นดินที่เราได้อาศัยเกิดและอยู่อย่างปลอดภัยเปรียบเสมือนแม่ของเรา เพราะทำให้เราได้อยู่อาศัยอย่างปลอดภัยและมีความสุขร่วมกับครอบครัวของเรา แผ่นดินไทยจึงมีพระคุณต่อประชาชนชาวไทยทุกคนอย่างมาก ประชาชนชาวไทยจึงต้องตอบแทนคุณของแผ่นดินโดยการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดี ทำการงานเลี้ยงชีพอย่างสุจริต และเสียภาษีอากรให้กับประเทศชาติอย่างถูกต้อง รัฐบาลจะได้มีรายได้มาพัฒนาประเทศไทยต่อไป ประชาชนชาวไทยที่มีความรักต่อประเทศนั้นสามารถแสดงออกถึงความรักต่อประเทศของเรา ได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับความสามารถหรือความถนัด อาชีพ และสถานภาพของแต่ละบุคคล ไม่ว่าจะเป็นชมราวาสหรือพระภิกษุสงฆ์ก็ตาม ดังเช่น พระเถระผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง คือ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ท่านได้ริเริ่มโครงการต่างๆ เพื่อช่วยชาติ โดยการช่วยเหลือคนที่ด้อยโอกาสในประเทศไทย

¹ เรื่องเดียวกัน, น. 90-91.

² เฉลิมเกียรติ แสนวนิเศษ (บรรณารักษ์). (2547). *อันเนื่องมาจากพระราชดำริ*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977). น. 74-117.

ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในอนาคต¹ อันได้แก่ โครงการเพื่อเด็ก สตรี คนชรา และคนที่ไร้ที่พึ่ง ไม่มีที่อยู่อาศัย โดยการฝึกพัฒนาฝีมือ และอาชีพให้บุคคลเหล่านั้น จะได้สามารถทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง จะได้ไม่เป็นภาระของผู้อื่น และของสังคม การช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้นั้นเป็นการช่วยลดปัญหาของประเทศ ซึ่งเป็นการแสดงความกตัญญูท่ต่อแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่วิธีหนึ่ง

3.2 ความกตัญญูท่ต่อสัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมในโลกธรรมชาติ

เนื่องจากทุกชีวิตบนโลกนี้ต้องพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน การที่มนุษย์จะดำรงชีพอยู่ได้ในโลกนี้ก็ต่ออาศัยอาหารจากสัตว์และพืช ต้องอาศัยน้ำในการดื่ม และชำระร่างกาย ต้องหายใจโดยการสูดอากาศที่บริสุทธิ์ เป็นต้น สิ่งต่างๆ รอบตัวของมนุษย์จึงมีคุณต่อมนุษย์ในทางใดทางหนึ่ง มนุษย์จึงต้องรู้คุณของสัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมในโลกธรรมชาติ ที่มนุษย์ใช้อาศัยในการดำรงชีพ

3.2.1 ความกตัญญูท่ต่อสัตว์

ตัวอย่างการแสดงความกตัญญูท่ต่อสัตว์ในสมัยพุทธกาลมีปรากฏในสังคาถาสุตต² ขณะที่พระเจ้ากรุงราชคฤห์บรรทมหลับอยู่ในอุทยาน มีงูเห่าตัวหนึ่งเลื้อยเข้ามาหาพระองค์ และกำลังจะงับพระองค์ เผอิญมีกระแตตัวหนึ่งเห็นเข้าแล้วร้องขึ้น พระองค์จึงสะดุ้งตื่นและไล่หนีไปทัน พระองค์ทรงระลึกถึงคุณของกระแตที่ได้ช่วยชีวิตของพระองค์ จึงทรงรับสั่งให้พระราชทานเหยื่อแก่กระแตในอุทยานนั้นทุกวัน และห้ามไม่ให้ใครทำร้ายกระแตในอุทยานนั้น คนทั้งหลายจึงเรียกอุทยานนั้นว่า “เวฬุวันกถันทกนิวาปสถาน” แปลว่า “ป่าไผ่อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต” ซึ่งต่อมาก็คือ “เวฬุวันมหาวิหาร” ซึ่งวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา

มนุษย์ควรมีความกตัญญูท่ต่อสัตว์ที่ช่วยเหลือชีวิตของตน ช่วยเหลือครอบครัวของตนในการทำมาหาเลี้ยงชีพ และช่วยเหลือในงานต่างๆ โดยมนุษย์ต้องใช้แรงงานสัตว์ที่มีคุณต่อ

¹ พระพยอม กัลยาโณ. (2548). *นโยบาย... พระกฐินชาติ....* กรุงเทพฯ: บริษัท โปร-วิชั่น เอนเตอร์เทน เมนท์ จำกัด.

² พระสูตร และอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 2. (2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 362-363.

มนุษย์ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ด้วยความกรุณาปราณี ไม่ใช้งานสัตว์เหล่านั้นหนักเกินไปจนเป็นการทรมาน หรือห้ามเขียนตีมันอย่างไม่มีเหตุผล และเลี้ยงดูให้อาหารสัตว์เหล่านั้น อย่าให้อดอยาก ให้สัตว์เหล่านั้นได้กินได้นอนและได้พักผ่อนตามเวลา

ชาวไทยพุทธมีประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูทเวที่ต่อสัตว์ที่ช่วยเหลือครอบครัวของตนในการทำเกษตรกรรมเช่นประเพณีสู่ขวัญควายของชาวล้านนาไทย¹ มีประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูทเวที่ของตนที่มีต่อธรรมชาติที่ได้อำนวยความสะดวกสมบูรณ์ให้กับมนุษย์ เช่น ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำของชาวล้านนาไทย² และมีประเพณีเรียกขวัญข้าวซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวนาของไทยขอขมาและขอบคุณแม่โพสพหรือเทพีแห่งข้าว³

ชาวไทยพุทธที่เป็นชาวนาหลังจากที่ใช้ควายไถนา และปลูกข้าวกล้าในนาเสร็จเรียบร้อยแล้ว รู้สึกรำลึกถึงบุญคุณของสัตว์คือ “ควาย” ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ครอบครัวของตนในการปลูกข้าว จึงจัดพิธีแสดงการตอบแทนบุญคุณที่ “ควาย” ได้ช่วยเราไถนาซึ่งเป็นงานหนัก จนเราได้รับผลประโยชน์จากแรงงานของ “ควาย” คือ ได้ข้าวมาสำหรับบริโภคเลี้ยงชีวิตเราและครอบครัว และในขณะที่กำลังไถนานั้น บางทีเราก็ยังได้ดู ต่า เขียน ตี “ควาย” ซึ่งกำลังช่วยเราทำงานที่หนักและเหนื่อยมาก การสู่ขวัญควายจึงเป็นการเตือนสติ เตือนจิต เตือนใจ ให้คนเรามีความกตัญญูทเวที่ เมื่อเราระลึกนึกถึงบุญคุณของ “ควาย” ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณ เราจึงมีการหาวิธีที่จะตอบแทนบุญคุณของควายขึ้น โดยจัดพิธี “สู่ขวัญควาย” คือการขอโหสิกรรมต่อ “ควาย” ที่เราได้ ดู ต่า เขียน ตี ถึงแม้ว่า “ควาย” จะไม่มีความรู้สึกหรือจะพูดไม่ได้ก็ตาม แต่ก็เป็นการเตือนสติให้เรามี “ความกตัญญูทเวที่” อยู่เสมอ นอกจากนี้ยังสอนให้มนุษย์รักสัตว์ที่มีคุณประโยชน์พร้อมกับการสงวนรักษา “ควาย” ไว้ใช้งานต่อไป ปัจจุบันนี้การจัดประเพณีสู่ขวัญควายมีน้อยลงมาก เพราะคนไม่ค่อยได้ใช้ “ควาย” ในการไถนา เพราะชาวนาไทยอาศัยความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการเพิ่มผลผลิต คืออาศัยรถไถนา รถเกี่ยวข้าว มากกว่าการใช้ “ควาย” ไถนาเพราะสะดวกสบายกว่า ชาวนาไทยจึงอาศัยแรงงานสัตว์น้อยลง ทำให้มนุษย์ไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของของสัตว์และธรรมชาติรอบตัวเรา ทำให้จิตสำนึกที่มีความรู้สึก

¹ มณี พยอมยงค์. (2529). *ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย*. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์. น. 188-194.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 119-120.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155-156.

รัฐคุณหรือ กตัญญูต่อสัตว์ และธรรมชาติน้อยลง ดังนั้นเราจึงควรช่วยกันรณรงค์ให้ชาวไทยรักษา ประเพณีนี้ไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลานไทยสืบไป¹

3.2.2 ความมกตัญญูตเวที่ต่อพืช

ประเพณีเรียกขวัญข้าวเป็นพิธีบายศรีสู่ขวัญแก่แม่โพสพที่ชาวนาของไทยจะทำหลังจาก การเก็บเกี่ยวเพื่อเป็นการขอขมาและขอบคุณแม่โคสกกหรือเทพีแห่งข้าว และประเพณีเรียกขวัญ ข้าว ยังเป็นพิธีที่เชื่อกันว่าจะทำให้ข้าวไม่หายและหมดไปจากยุ่งฉางโดยเร็ว วันที่ทำพิธีโดยปกติ ถือเอาวันที่ชนข้าวขึ้นยุ่งเสร็จแล้ว หากทำพิธีไม่ทันก็อาจทำในวันรุ่งขึ้นก็ได้ คนไทยในล้านนาถือ ว่าข้าวเป็นของสูง อีกทั้งยังมีบุญคุณมากที่เลี้ยงคนให้มีชีวิต เชื่อกันว่าข้าวนั้นเสมือนหนึ่งมีชีวิต จิตใจ ถ้าคนทำสิ่งใดให้ข้าวไม่พอใจข้าวจะหนีออกจากยุ่งไป ทำให้ข้าวไม่พอกินตลอดทั้งปี ดังนั้น หลังจากที่น่าข้าวใส่ยุ่งแล้วจึงต้องทำพิธีเรียกขวัญข้าว หลังจากนั้นชาวนาจะหาวันที่จะดักข้าว ออกมาตำเป็นข้าวสารเพื่อนำไปทานต่อไป²

ประเพณีนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการทำนาที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธใน ชนบท เพราะนานนอกจากจะเป็นที่เพาะปลูกข้าวแล้ว นายังเป็นแหล่งในการหาอาหารอื่นๆ ของ ชาวนาอีก เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และ พืชผักต่างๆ ชาวนาจึงต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมรอบตัวใน การเลี้ยงชีพ ชาวนาจึงมีความรู้สึกสำนึกในคุณของสรรพสิ่งต่างๆ รอบข้าง

3.2.3 ความมกตัญญูตเวที่ต่อสิ่งแวดล้อมในโลกธรรมชาติ

ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นประเพณีที่แสดงถึงความมกตัญญูต่อแม่น้ำลำธารที่มีต่อการทำ มาหากินของชาวบ้าน เป็นประเพณีของชาวไทยล้านนาทางภาคเหนือ เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ยังมีอาชีพการเกษตรเป็นหลัก จึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำธารในการทำ การเกษตร

ชาวไทยล้านนาในอดีตมีความเชื่อว่าในขุนน้ำหรือต้นน้ำลำธารมีเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิทักษ์รักษาป่าต้นน้ำของพวกเขายู่ ทำให้แม่น้ำไม่แห้งขอด มีน้ำอุดมสมบูรณ์ เมื่อน้ำกินน้ำใช้ อย่างสมบูรณ์ ชาวบ้านก็จะสามารถเพาะปลูกพืชสวน ทำไร่ไถนา ทำให้มีอาหารและข้าวเก็บไว้ บริโภคได้ตลอดทั้งปี และทำให้ครอบครัวก็มีความสุข แต่หากปีใดเกิดความแห้งแล้งก็เป็น

¹ เรื่องเดียวกัน, น. 188-194.

² เอี่ยม ทองดี. (2538). *ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มติชน. น. 37-38.

สัญญาฉบับหนึ่งบอกว่ามีสิ่งผิดปกติเกิดขึ้น คืออาจจะมีใครคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มคนเข้าไปละเมิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือทำอะไรไม่ดีมีร้ายผิดประเพณีต่อผืนป่าต้นน้ำ ทำให้เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์โกรธจึงลงโทษให้สายน้ำเหือดแห้ง หรือลงโทษให้เกิดน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นจึงเป็นประเพณีที่แสดงความรู้สึกสำนึกในคุณของป่าต้นน้ำ

คำว่า ผี หมายถึง วิญญาณหรือสิ่งที่สถิตอยู่ในที่นั้นๆ

คำว่า ขุน หมายถึง ความเป็นใหญ่ ต้นตอ ประธานหรืออารักษ์

คำว่า น้ำ หมายถึง แม่น้ำลำคลอง

เพราะฉะนั้น คำว่า “ผีขุนน้ำ” หมายถึง สิ่งที่สถิตอยู่ตามต้นน้ำลำธาร หรืออารักษ์ต้นน้ำลำธารอันมีหน้าที่ปกป้องรักษาต้นน้ำลำธารนั่นเอง เช่น อารักษ์แม่ปิง หรือขุนน้ำแม่ปิง

การจัดพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในเดือนมิถุนายน หรือบางหมู่บ้านจะมีการทำก่อนการทำนาเป็นประจำทุกปี ก่อนทำการเลี้ยงต้องมีการประชุมกันก่อนระหว่างลูกเหมือง (หมายถึง ผู้ที่ใช้น้ำในแม่น้ำลำธารนั้นๆ ทำการเกษตร) เมื่อประชุมตกลงกันและหาฤกษ์ยามดีกันเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็จะมีการเรียไรเงิน เพื่อจัดซื้อเครื่องสังเวดต่างๆ เมื่อจัดการตกแต่งเครื่องสังเวดพร้อมแล้วก็ทำศาลขึ้นหลังหนึ่ง ณ ที่ต้นน้ำลำธารสำหรับที่จะเลี้ยงนั้น แล้วก็นำเอาเครื่องสังเวดต่างๆ ขึ้นวางบนศาลนั้น แล้วทำพิธีกล่าวอัญเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ปกป้องรักษาอยู่ที่ต้นน้ำลำธารนั้นให้ได้รับรู้แล้วมารับเอาเครื่องสังเวดต่างๆ และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อวยพรให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ มีฝนตกต้องตามฤดูกาล ต่อจากนั้นพอตั้งเครื่องสังเวดมาบนพอสสมควรแล้ว สมมุติว่าเจ้าที่เจ้าทาง ผีสงสารอารักษ์ทั้งหลายมารับเครื่องสังเวดอิมแล้วก็นำเอาเครื่องสังเวดเหล่านั้นมาแบ่งปันกันกินเป็นเสร็จพิธี¹

ประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำนี้หากมองดูผิวเผินอาจเป็นประเพณีที่โบราณ แต่เป็นประเพณีที่แฝงกุศโลบายให้ชาวบ้านในพื้นที่เกิดความรักและหวงแหนผืนป่าต้นน้ำธรรมชาติ เมื่อมีป่าก็เกิดสมดุลทางธรรมชาติคือฝนจะตกตามฤดูกาล แม่น้ำจะไม่เหือดแห้ง ได้ประโยชน์ทั้งคนที่อยู่อาศัยที่ต้นน้ำและปลายน้ำ และที่สำคัญคือสามารถรักษาธรรมชาติให้สมบูรณ์เพื่อชนรุ่นหลังของประเทศไทย

¹ มณี พยอมยงค์. (2529). *ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย*. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์. น. 119-120.

ในวนโรปสูตร¹ พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญการปลูกต้นไม้เพื่อให้ร่มเงาเป็นทานว่า เป็นหนึ่งในวิธีการทำบุญเพื่อให้บุญเจริญอยู่ทุกกาลเวลา เพราะการปลูกต้นไม้เพื่อให้ร่มเงานั้นก่อให้เกิดสาธารณประโยชน์ เพราะคนและสัตว์สามารถได้ประโยชน์จากต้นไม้ตลอดเวลาสามารถพักผ่อนและทำกิจกรรมต่างๆใต้ต้นไม้ และต้นไม้ก็ยังช่วยฟอกอากาศที่เสียให้ดีขึ้นได้โดยการปล่อยก๊าซออกซิเจนให้คนและสัตว์สามารถใช้ในการหายใจออกมา การปลูกต้นไม้จึงสามารถช่วยลดอากาศเสียในเมืองใหญ่ได้ บุญที่เกิดจากการปลูกต้นไม้จึงเจริญอยู่ตลอดเวลา เพราะต้นไม้มีประโยชน์ต่อคนและสัตว์เป็นอย่างมาก จะเห็นว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธมาตั้งแต่ในสมัยอดีต ชาวไทยจะมีการอิงอาศัยผลประโยชน์จากป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์ เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธาร ป่าไม้ได้ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างมากมาย ตัวอย่างของผลประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้คือ การช่วยให้ฝนตกตามฤดูกาล มีความชุ่มชื้นในอากาศ บรรเทาความร้ายแรงของพายุ เพราะป่าไม้เป็นฉากกำบังและลดความเร็วของลม ป้องกันการกัดเซาะหน้าดิน ป้องกันน้ำท่วม ชาวไทยพุทธในอดีตจะไม่ทำลายธรรมชาติ ทำให้ประเทศไทยในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ ชุ่มชื้น มีฝนตกตามฤดูกาล ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว

พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าหากเราได้นั่งหรือนอนหรือได้ฟังร่มเงาของต้นไม้ใด ต้นไม้นั้นก็มีคุณกับเรา เราจึงไม่ควรหักกิ่งก้านของต้นไม้หรือทำร้ายต้นไม้ นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนอกตัญญู พระองค์ทรงเล่าตัวอย่างของผู้ที่ไม่รู้สำนึกในคุณของต้นไม้ที่ให้อุปการคุณแก่ตนไว้ในมหาวาณิชชาดก² มีความว่า ขณะที่พวกพ่อค้าเดินทางกันดาร ไม่สามารถหาอาหารและน้ำดื่ม จนกระทั่งเดินไปถึงต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งซึ่งมีร่มเงาเย็นสบาย ก็พากันไปนั่งพักที่ร่มเงาต้นไทรนั้น ขณะที่นั่งพักอยู่ก็คิดว่า ต้นไทรนี้อาจจะมีน้ำไหลออกมาจากกิ่ง จึงลองตัดกิ่งด้านทิศตะวันออกของต้นไทรดู เมื่อกิ่งถูกตัดขาดก็มีน้ำใสไหลออกมา พ่อค้าเหล่านั้นก็พากันอาบและดื่มจนชื่นใจ พ่อค้าเหล่านั้นก็คิดว่า จะลองตัดกิ่งด้านทิศใต้ของต้นไทรดู เมื่อตัดกิ่งด้านทิศใต้ขาด ก็มีข้าวสารลี เนื้อสุก ขนมถั่ว ไหลออกมามากมาย พ่อค้าเหล่านั้นเมื่อบริโภคจนอิ่มก็คิดต่อไปว่า จะตัดกิ่งด้านทิศตะวันตกดู เมื่อกิ่งถูกตัดออก เหล่านารีแต่งตัวงามพากันออกมาบำเรอพ่อค้าเหล่านั้นคนละนาง พ่อค้าเหล่านั้นคิดต่อเป็นครั้งที่ 4 ว่า จะลองตัดกิ่งด้านทิศเหนือ พอกิ่งถูกตัดออก แก้ว แหวน

¹ พระสูตร และอรรถกถาแปล สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 1 ภาคที่ 1.(2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 255-256.

² พระสูตร และอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 6. (2537). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 484-493.

เงิน ทอง ก็ไหลพรั่งพรูออกมา พ่อค้าเหล่านั้นก็ขนใส่เกวียนจนเต็ม พ่อค้าเหล่านั้นคิดต่อเป็นครั้งที่ 5 ด้วยความโลภว่า จะช่วยกันตัดโค่นต้นไม้ไทรนั้นเพราะอาจจะได้ของมากกว่านี้ แต่นายกองเกวียนของพวกพ่อค้าเหล่านั้นได้ลุกขึ้นห้าม พ่อค้าเหล่านั้นไม่ฟังนายกองเกวียนที่ห้ามพวกตน พวกเกวียนขวานจะไปตัดโค่นต้นไม้ไทรนั้น ในที่สุดพ่อค้าเหล่านั้นยกเว้นนายกองเกวียนก็ถูกนาครที่อาศัยอยู่ที่ต้นไม้ไทรนั้นฆ่าตายจนหมด ชาดกนี้แสดงให้เห็นว่าการประทุษร้ายมิตรหรือการเป็นคนอกตัญญูย่อมประสบกับความพินาศ ซึ่งก็เป็นไปตามหลักทางธรรมชาติที่ว่าหากเราทำร้ายธรรมชาติโดยการตัดไม้ทำลายป่าเป็นจำนวนมาก ในที่สุดธรรมชาติก็จะกลับมาทำร้ายเราเอง กล่าวคือ เมื่อไม่มีป่าไม้ ฝนก็จะไม่ตกตามฤดูกาล น้ำก็จะท่วม เป็นต้น

ศาสตราจารย์อดิศักดิ์ ทองบุญ¹ ได้เล่าถึงความรู้สำนึกในบุญคุณของชาวไทยพุทธในสมัยก่อนว่า คุณลุงของท่านตอนที่ยังเป็นหนุ่ม เป็นหัวหน้าโจรลักขโมยที่ต่างจังหวัด วันหนึ่งตั้งใจไปลักขโมยของที่บ้านหลังหนึ่งพร้อมกับลูกน้อง เมื่อคุณลุงพร้อมกับลูกน้องไปถึงบ้านหลังนั้นฝนก็ตกลงมา คุณลุงและลูกน้องจึงได้หลบฝนอยู่ที่ใต้ถุนของบ้านหลังนั้น เมื่อฝนหยุดตกแล้วคุณลุงก็ละทิ้งความตั้งใจที่จะลักขโมยที่บ้านหลังนั้น เพราะถือว่าบ้านหลังนั้นได้ให้ที่พึ่งพิงคือเป็นที่หลบฝนแก่ตนแล้ว จึงมีบุญคุณต่อคุณลุงและลูกน้อง ดังนั้นคุณลุงและลูกน้องจึงไม่สามารถทำร้ายเจ้าของบ้านซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณต่อตนได้ จะเห็นได้ว่าคนในสมัยก่อนจะมีความสำนึกในคุณของผู้ที่มีอุปการะต่อตนอย่างมาก

แต่ในปัจจุบันเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ ประเทศไทยมีความเจริญในด้านอุตสาหกรรมมากขึ้น รวมทั้งมีประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้มีการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ อันได้แก่ น้ำ และป่าไม้ เป็นต้น เพิ่มขึ้นมาก อีกทั้งชาวไทยส่วนใหญ่ยังไม่เห็นคุณค่าของทรัพยากรทางธรรมชาติ และขาดจิตสำนึกในการช่วยกันรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติ จึงใช้แหล่งน้ำธรรมชาติเป็นที่ระบายสิ่งสกปรก โดยการทิ้งขยะลงน้ำของบ้านเรือน หรือการปล่อยของเสียที่มีสารเคมีตกค้างลงในแม่น้ำลำคลองของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้แหล่งน้ำทางธรรมชาติเน่าเสียส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในน้ำ และต่อมนุษย์ที่ต้องดำรงชีวิตประจำวันโดยอาศัยน้ำนั้น นอกจากนั้นการเพิ่มขึ้นของประชากรชาวไทยยังทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าไม้มากขึ้น เพื่อทำเป็นที่อยู่อาศัย ขยายพื้นที่เพาะปลูก และอื่น ๆ อีกมากมาย ทำให้ป่าไม้ใกล้ที่จะสูญพันธุ์ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีชาวไทยพุทธบางกลุ่มที่เป็นห่วงต่อปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า เห็น

¹ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ อดิศักดิ์ ทองบุญ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 20 มีนาคม 2552.

ความสำคัญของการร่วมมือช่วยเหลือกันในการรักษาป่าไม้ให้คงอยู่ตลอดไป จึงพยายามรณรงค์ให้ชาวบ้านในท้องถิ่นรู้และเข้าใจในความสำคัญของการรักษาป่าไม้ และทรัพยากรทางธรรมชาติ

ครั้งหนึ่งพระอาจารย์ปสันโน (รีด แพรี ปีเกิด พ.ศ. 2492) ซึ่งเป็นพระลูกศิษย์หลวงพ่อบุชา ได้เดินธุดงค์ในบริเวณผืนป่าอุทยานแห่งชาติผาแต้มได้เห็นความสมบูรณ์ของผืนป่าและสัตว์ป่าต่างๆในเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ในขณะที่เดียวกันก็เห็นการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้าน นายทุนและข้าราชการบางกลุ่ม ทำให้พระอาจารย์ปสันโนเกิดความเป็นห่วงและเห็นความหายนะของทรัพยากรธรรมชาติ หากไม่ช่วยกันอนุรักษ์รักษาป่าโดยการร่วมมือของฝ่ายภาครัฐและประชาชน พระอาจารย์ปสันโนได้ร่วมกับลูกศิษย์และชาวบ้านในชุมชนรอบๆ เขตอุทยานช่วยกันดูแลรักษาป่า จนในที่สุดก็เกิดกลุ่มพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มบุคคลหลายอาชีพ มาทำการสำรวจผืนป่าและช่วยกันดูแลหาแนวทางการรักษาป่า โดยการส่งเสริมและปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนเกิดความหวงแหน ทำการดูแล รักษาและพิทักษ์ ผืนป่า การรู้สำนึกในคุณของป่าไม้ที่มีให้กับมนุษย์และพยายามรักษาผืนป่าไว้ นั่นก็คือการที่มนุษย์มีความกตัญญูต่เวทีต่อป่า จะทำให้มีป่าเหลืออยู่ และป่าที่มีอยู่นั้นก็จะให้ประโยชน์กับมนุษย์และสัตว์ตลอดไป¹

พระไพศาล วิสาโล (ปีเกิด พ.ศ. 2500) เป็นพระนักอนุรักษ์อีกท่านหนึ่งที่อุทิศตนให้กับงานอนุรักษ์ธรรมชาติรวมทั้งทรัพยากรป่าไม้ ท่านทราบว่าพระสงฆ์ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้าน ดังนั้นท่านจึงพยายามชักนำให้ชาวบ้านลดการทำลายป่าในตำบลแก้งคร้อ อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ โดยการลดพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังและอ้อย เนื่องจากการปลูกพืชทั้งสองชนิดนี้ทำให้ดินเสื่อม ท่านได้นำการเกษตรแบบผสมผสานมาเป็นทางเลือกให้ชาวบ้าน นอกจากนี้พระไพศาลยังเป็นผู้ริเริ่มโครงการ “ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา” โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะกระตุ้นชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบๆ ทะเลสาบสงขลาให้ช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของทะเลสาบ เนื่องจากน้ำในทะเลสาบบางส่วนเน่าเสียจนไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากเป็นแหล่งระบายของเสียจากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่รอบๆทะเลสาบนั่นเอง เป็นผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่เคยได้สมดุลเกิดแปรเปลี่ยนไป โครงการ “ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา” เป็นกิจกรรมการเดินทางไกลด้วยเท้า โดยการนำ พระสงฆ์และฆราวาสมาเดินธุดงค์ มีจุดมุ่งหมายที่จะนำ ศาสนธรรม กลับสู่ชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบ โดยการเชื่อมโยง

¹ ประดิษฐ์ บุญปลอด. (2541). กรณีศึกษา: วัดป่านานาชาติ. ใน พระมหาเจิม สุวโจ, และคณะ (บรรณาธิการ), *พระกับป่า* (น. 145-149). กรุงเทพฯ: ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์แห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มนุษย์ ชุมชน เข้ากับธรรมชาติและศาสนธรรม โดยความเชื่อว่าการเสริมสร้าง สามัคคีธรรม ในหมู่ ชุมชนรอบทะเลสาบ โดยไม่จำกัดอาชีพและศาสนา จะเป็นพลังสำคัญในการฟื้นฟูทะเลสาบให้พ้น จากวิกฤตการณ์ คนไทยก็จะได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี¹

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต ปีเกิด พ.ศ. 2481) เจ้าอาวาส วัดญาณเวศกวัน ได้กล่าวถึงวิถีในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนว่า มนุษย์ต้องคิดถึงคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อมนุษย์ โดยการมองพลิกกลับอีกด้านหนึ่ง คือตอนแรกมนุษย์เราจะมองว่าเราจะได้อะไรจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ถ้ามนุษย์จะมองกลับไปอีกด้านว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นได้ให้ประโยชน์อะไรกับเราบ้าง ได้ช่วยเกื้อกูลให้เราใช้ชีวิตอยู่อย่างมีความสุขสบายอย่างไร เมื่อเราเห็นความดีของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เราก็จะรัก หวงแหนและรู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ซึ่งจะทำให้เราเกิดความกตัญญูต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และจะเริ่มมีความรู้สึกที่เราจะให้อะไรกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้บ้าง เมื่อมนุษย์เรามีความรู้สึกสำนึกในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืนตลอดไป²

3.3 ความกตัญญูทวดต่อพระรัตนตรัย

3.3.1 กตัญญูทวดต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมคำสอนของพระองค์

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นพระศาสดาของพระพุทธศาสนาเพราะพระองค์เป็นผู้ที่ให้กำเนิดแก่พระพุทธศาสนา พระองค์ทรงสอนพระธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายโดยแบ่งเป็น 2 ระดับ คือในระดับของผู้ที่ยังครองเรือนหรือคฤหัสถ์ และในระดับของผู้ที่ออกบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์หรือบรรพชิต องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงเป็นเสมือนพระอาจารย์ของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่คอยแนะนำอบรมสั่งสอนให้ลูกศิษย์ทำแต่ความดี ละเว้นจากการทำความชั่ว และพระองค์ก็ทรงเป็นผู้ที่สอนให้พุทธศาสนิกชน

¹ Nattaya Chetchotiros. (26 March 1996). Abbot teaches peace and conservation in a materialist era. *Bangkok Post Newspaper*, p. 20.

² พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2537). *คนไทยกับป่า*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์. น. 107-108.

ทั้งหลายเป็นคนที่มีความกตัญญูทเวที่ต่อมารดาบิดา ครูอาจารย์ และผู้ที่ให้การอุปการะกับเรา หากพุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้น้อมนำพระธรรมคำสอนของพระองค์มาปฏิบัติตามก็จะประสบกับความ สุขความเจริญ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงต้องหมั่นระลึกนึกถึงพระคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ก่อนที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีเป็นระยะเวลายาวนานถึง 4 อสงไขยกับแสนกัป¹ พระองค์ทรงไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ไม่คิดถึงชีวิต และความ สุขของพระองค์เอง และในพระชาติสุดท้าย ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเสียดสละอุทิศชีวิตทุ่มเทค้นคว้าจนตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง และหลังจากที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้ว พระองค์ก็ทรงเสด็จสั่งสอนสัตว์โลกทั้งหลายที่สามารถเข้าใจ ในพระธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้ เป็นเวลานานถึง 45 พรรษา ก่อนที่พระองค์จะดับขันธปรินิพพาน พระองค์ทรงได้แสดงตนเป็นตัวอย่างในการบำเพ็ญความเพียร ในการทำหน้าที่ของตน และในการช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคต่างๆ จนกระทั่งประสบความสำเร็จ หากพุทธศาสนิกชนทั้งหลายมีความกตัญญูต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วควรหมั่นระลึกถึงพระคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยการเพียรพยายามศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้เพราะพระองค์ได้ตรัสว่าพระธรรมที่พระองค์ทรงสอนจะเป็นเสมือนตัวแทนของพระองค์เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว²

พุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่มีความกตัญญูต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสามารถถวายการบูชาพระองค์ได้ 2 วิธีคือ อามิสบูชาซึ่งเป็นการบูชาพระองค์ด้วยรูปเทียน ดอกไม้ และของหอมต่างๆ เป็นต้น และการปฏิบัติบูชา นั่นก็คือ การปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระองค์ ซึ่งเป็นวิธีในการบูชาพระองค์ที่ดีที่สุด³ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต ปีเกิด พ.ศ. 2481) กล่าวว่า ผู้ที่กระทำการบูชาพระพุทธรูปจะได้รับประโยชน์เอง และถ้าผู้ที่กระทำการบูชาพระพุทธรูปเจ้านั้นรู้ความหมายรู้เหตุรู้ผลในการบูชาพระองค์ ก็ยิ่งจะได้รับประโยชน์มากขึ้น⁴

¹ พระสูตร และอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1. (2538). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 188.

² พระสูตร และอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 2 ภาคที่ 1. (2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 320.

³ เรื่องเดียวกัน, น. 306-307.

⁴ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2542). เราจะกู้แผ่นดินกันอย่างไร? กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด. น. 4.

ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนทั้งหลายก็ควรร่วมกันจัดงานและทำกิจกรรมที่ระลึกถึงพระองค์ ตัวอย่างเช่น วันวิสาขบูชา ซึ่งเป็นวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า วันมาฆบูชา อันเป็นวันที่พระพุทธเจ้าประกาศหลักธรรม คำสั่งสอนของพระองค์ วันอาสาฬหบูชา ซึ่งเป็นวันที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกโดยการแสดงปฐมเทศนา เป็นต้น ชาวพุทธควรร่วมกันทำความดี เข้าวัด เวียนเทียน ถือนิเวศน์ และปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีที่มีต่อพระองค์ และพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์

เรื่องราวของผู้ที่มีความกตัญญูตเวทีต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมีมากทั้งในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น ท่านพระอานนท์ผู้มีความกตัญญูรู้คุณของพระบรมศาสดาอย่างมาก ท่านยอมสละชีวิตตนเข้าขว้างข้างนาฟ้าศิริที่พระเทวทัตปล่อยมาเพื่อทำร้ายองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ด้วยอำนาจพระเมตตาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้างจึงไม่ทำร้ายพระพุทธองค์ และหมอบทำความเคารพพระพุทธองค์ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสชมความกตัญญูตเวทีของพระอานนท์ที่มีต่อพระองค์ว่ามีใช้มีแต่ในชาตินี้เท่านั้น แม้ในอดีตชาติเมื่อครั้งที่พระองค์และพระอานนท์มีกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน พระอานนท์ก็ยอมสละชีวิตตนเพื่อช่วยพระองค์มาแล้ว โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องราวในอดีตที่เกี่ยวกับการสละชีวิตของพระอานนท์ในมหาหังสชาติ และในจุลหังสชาติ เป็นต้น

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต (ปีเกิด พ.ศ. 2413 ปีมรณะ พ.ศ. 2492) ก็เป็นผู้ที่มีความกตัญญูที่มีต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาก พระอาจารย์มั่นสอนลูกศิษย์ของท่านที่เป็นสมณะให้ถือเอาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ เพราะพระพุทธองค์ทรงมีพระเมตตาที่สุดจะพรรณนาได้ พระพุทธองค์ทรงเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อแสวงหาธรรมอันเป็นเครื่องหลุดพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และ เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้ว ก็ทรงแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยตลอดพระชนม์ชีพ หากพระภิกษุสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ไม่ถือเอา พระพุทธองค์เป็นแบบอย่าง อาศัยการอยู่ในพระพุทธศาสนาเพียงเพื่อความสุขนั้น เป็นการไม่สมควร ไม่ถูกต้อง พระอาจารย์มั่นจึงปฏิบัติตนตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ของท่าน เพราะการผิดพระวินัยแม้จะเป็นอาบัติเพียงนิดเดียวก็จะทำให้จิตละเอียดไม่ได้ และการปฏิบัติข้อวัตรต่างๆ ก็ล้วนเป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติธรรมให้เจริญยิ่งขึ้น

อันเป็นการปฏิบัติเพื่อให้ศีลบริสุทธิ์ขึ้น และจิตก็บริสุทธิ์ขึ้น ดังนั้นการนำเอาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติธรรมตามพระองค์จะนำความเจริญมาสู่ตน¹

3.3.2 กตัญญูทเวที่ต่อพระสงฆ์

พุทธศาสนิกชนทั้งหลายควรมีความกตัญญูทเวที่ต่อพระคุณของพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายที่เป็นพระสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้พากเพียรพยายามถ่ายทอด อบรมสั่งสอน พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบต่อกันมาโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยยาก แม้ว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธ ปรินิพพานไปแล้วถึง 2,500 กว่าปี ทำให้เรามีโอกาสได้ทราบถึงคำสอนของพระองค์ ดังนั้นพุทธศาสนิกชนที่ดีทั้งหลาย จะต้องช่วยกันดำรงสืบต่อพระพุทธศาสนา โดยการช่วยกันศึกษาเล่าเรียนพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง และสามารถประพฤติปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง จะได้ช่วยกันทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่อพระพุทธศาสนาจะได้ดำรงอยู่สืบไป ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในกัมพิลสูตร² ถึงเหตุที่จะทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ไม่ยาวนานหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วคือพุทธบริษัท ซึ่งได้แก่ พระภิกษุ พระภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีความไม่เคารพ ในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา และไม่เคารพยำเกรงซึ่งกันและกัน ดังนั้น หากพุทธบริษัทมีการศึกษาและการปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งมีความเคารพยำเกรงซึ่งกันและกันแล้ว พระพุทธศาสนาก็จะยังดำรงอยู่สืบไป

ในประเทศไทยแม้ว่าประชากรชาวไทยส่วนใหญ่จะเป็นพุทธศาสนิกชน แต่ก็ยังเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน พุทธศาสนิกชนชาวไทยที่มีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแบบจารีตนิยม จะมีความเชื่อตามแบบแผน ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในสังคม และตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่พุทธศาสนิกชนชาวไทยที่มีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแบบประชานิยมจะไม่ยึดมั่นหรือพยายามปฏิบัติให้สอดคล้องกับแก่นพุทธธรรมที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นหรือนิพพานที่เป็น

¹ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต. (2538). *ชีวิต ผลงาน หลักธรรม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา. น. 69-72.

² พระสูตร และอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต เล่มที่ 3. (2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 446-448.

จุดมุ่งหมายสูงสุดของคำสอนของพระพุทธเจ้าที่จารึกอยู่ในพระไตรปิฎก พระพุทธศาสนาแบบ
 ประชาานิยม จึงเป็นเติมไปด้วยอำนาจภูตผีปีศาจ วิญญาณ และเวทมนตร์ แม้แต่ พระพุทธ
 พระธรรม และพระสงฆ์ ก็ถูกแปรสภาพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ พระพุทธเจ้าใน
 พระพุทธศาสนาแบบประชาานิยมเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ และเมื่อพระพุทธเจ้าทรงดับขันธ
 ปรินิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุและพระพุทธรูปก็กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นการให้
 การศึกษาที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแก่
 พุทธศาสนิกชนชาวไทยที่มีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแบบประชาานิยมจึงเป็นสิ่งสำคัญ¹

ในพหุการสูตร² องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า คฤหัสถ์ทั้งหลายเป็นผู้มี
 อุปการะมากแก่พระภิกษุสงฆ์ โดยการบำรุงพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ
 และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เป็นต้น ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายก็ควรเป็นผู้มีอุปการะมากแก่
 คฤหัสถ์ทั้งหลายเช่นกัน โดยการแสดงพระธรรมให้เป็นที่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย
 เหล่านั้น คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายต่างอาศัยซึ่งกันและกัน คฤหัสถ์อาศัยธรรมทานจาก
 พระภิกษุสงฆ์ ส่วนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายก็อาศัยอามิสทานจากคฤหัสถ์ในการประพฤติ
 พรหมจรรย์เพื่อปฏิบัติธรรมและขจัดกิเลสทั้งหลายให้หมดโดยเร็ว พระพุทธองค์ตรัสว่าคฤหัสถ์
 ทั้งหลายไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่มิตร ไม่ใช่ลูกหนี้ของพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย แต่คฤหัสถ์ทั้งหลายต้องการ
 บุญโดยมีความเข้าใจว่า หากคฤหัสถ์ทั้งหลายได้ทำบุญโดยการทะนุบำรุงพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย
 ด้วยปัจจัย 4 อันได้แก่ การถวาย ภัตตาหาร ยารักษาโรค และจีวร เป็นต้น แก่พระภิกษุสงฆ์
 ทั้งหลายที่เป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ จะมีอานิสงส์มาก ฉะนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายควรทำให้
 คฤหัสถ์ทั้งหลายสมความประสงค์โดยการมุ่งมั่นปฏิบัติธรรมด้วยความไม่ประมาท

ด้วยพระพุทธดำรัสในพหุการสูตรนี้ ทำให้พระภิกษุสงฆ์ไทยในชนบทจำนวนหนึ่งได้เห็น
 ชาวบ้านยากจนในชุมชนมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชาวบ้านจึงนำภัตตาหารเท่าที่
 ตนจะหาได้มาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ เมื่อพระภิกษุสงฆ์เห็นว่าชาวบ้านอาจจะเดือดร้อนจากการ
 นำข้าวมาใส่บาตรถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ เพราะชาวบ้านที่ยากจนย่อมหาข้าวมาด้วยความ
 ยากลำบาก พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นมีความกตัญญูรู้คุณของชาวบ้านและอยากตอบแทนคุณของ
 ชาวบ้าน ด้วยการช่วยแก้ปัญหาความยากจนและความเดือดร้อนต่างๆของชาวบ้านโดยการร่วม

¹ ภัทรพร สิริกาญจน. (2530). ปัญหาเรื่องความหมายของ “ธรรม” ในพุทธศาสนาแนว
 ประชาานิยมของไทย. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (จัดสำเนา). น. 28.

² พระสูตร และอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ จตุกกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 4.
 (2536). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. น. 677-681.

ทำกิจกรรมต่างๆ กับชาวบ้านตามที่พระธรรมวินัยจะอำนวยให้ ทำให้เกิดพระภิกษุสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่มีความต้องการจะพัฒนาสังคม โดยการดำเนินตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าสามารถประยุกต์และปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ก่อนที่จะให้ชาวบ้านจะเข้ามาศึกษาพระธรรมคำสอนที่มีความละเอียดประณีตนั้น ชาวบ้านจะต้องพ้นจากความยากจน พ้นจากความเดือดร้อนในการหาเลี้ยงชีพเสียก่อน จึงจำเป็นที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องช่วยแบ่งเบาความทุกข์ยากของชาวบ้านโดยการใช้กิจกรรมต่างๆ และหาอุบายวิธีให้ชาวบ้านได้มีโอกาสประพฤติธรรมไปพร้อมๆ กัน ตัวอย่างหนึ่งของพระภิกษุสงฆ์ที่ช่วยแก้ความทุกข์ยากของชาวบ้านในชุมชนคือหลวงพ่อวิชา รัตติยุตโต (ปีเกิด พ.ศ. 2496) เจ้าอาวาสวัดศรีมณีวรรณ จังหวัดชัยนาท เป็นพระนักพัฒนาช่วยสร้างฝายมูลค่า 13 ล้านบาท เพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งน้ำท่วมให้ชาวบ้านในจังหวัดอุทัยธานี ครอบคลุมพื้นที่กว่า 2 แสนไร่ หากสร้างเสร็จจะสามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีน้ำเพื่อทำการเกษตร สามารถปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี จะส่งผลให้มีรายได้และมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยบรรเทาความเดือดร้อนจากอุทกภัยได้ด้วย สำหรับบในการสร้างฝายนั้นส่วนหนึ่งได้มาจากการจัดสร้างวัดมุงมคลให้ผู้นใจเข้าไปบูชา อีกส่วนหนึ่งได้จากลูกศิษย์และผู้ใจบุญช่วยบริจาค เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดอุทัยธานีทราบข่าวที่หลวงพ่อวิชา รัตติยุตโต ช่วยสร้างฝาย ท่านผู้ว่าราชการได้พาข้าราชการไปทอดผ้าป่าสมทบทุนด้วย หลวงพ่อวิชา รัตติยุตโต ได้กล่าวสอนลูกศิษย์อยู่เสมอว่า วิธีการตอบแทนบุญคุณต่อหลวงพ่อดีที่สุดก็คือการที่ลูกศิษย์และพุทธศาสนิกชนประพฤติตนเป็นคนดีมีคุณธรรมเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และประเทศชาติ¹

พระสุภิน ปณีโต² (ปีเกิด พ.ศ. 2496) เป็นผู้ริเริ่มการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในจังหวัดตราด โดยใช้หลักธรรม “ทิวฐัมมิมิกิตถประโยชน” ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สอนให้สร้างประโยชน์ในปัจจุบันก่อน และใช้หลักคำสอนเรื่อง ศีล 5 และการยึดมั่นใน “สัจจะ” มาเป็นแนวทางในการตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์และข้อปฏิบัติแก่สมาชิก เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการ

¹ อี้อาษาพระนักพัฒนาสร้างฝาย 13 ล้านช่วยชาวบ้านแก้ “น้ำท่วม” ต่อสู้ภัยแล้ง. (17 มกราคม 2551). หนังสือพิมพ์ เดลินิวส์. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 ธ.ค. 2551, จาก

http://www.dailynews.co.th/web/html/popup_news/Default.aspx?Newsid=151817&NewsType=1&Template=1

² สุวัฒน์ คงแป้น. (2545). วิถีแห่งทำ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ตามแนวทางของ พระสุภิน ปณีโต. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนไท. น. 15-40.

ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ประโยชน์ที่สมาชิกของกลุ่มจะยอมรับก็จะได้รับก็คือ สมาชิกสามารถพึ่งตนเองได้ มีระเบียบวินัย มีความขยันหมั่นเพียร มีความซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รู้จักเป็นผู้ให้ ผู้รับ และเป็นผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นในการทำงานให้สำเร็จ มีน้ำใจเป็นนักกีฬา มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาให้คนในชุมชนมีความมั่นคงทางด้านจิตใจ และมีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อคนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และมีความสุข ก็จะรู้จักแบ่งปันความสุขไปยังผู้อื่นได้

และอีกตัวอย่างหนึ่งคือพระอุดมประชาทร (พระอาจารย์อลงกต ติกขปัญโญ ปีเกิด พ.ศ. 2496) เจ้าอาวาสวัดพระบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี ท่านเป็นผู้ริเริ่มช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเอดส์มา 20 กว่าปีแล้ว การบุกเบิกช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเอดส์อนาถาในสมัยก่อนนั้นยังไร้คนเข้าใจ ไร้คนเหลียวแล แต่ท่านพระอาจารย์อลงกตก็ทุ่มเททำงานอย่างหนักสร้างวัดให้เป็นโรงพยาบาลรองรับผู้ป่วยเอดส์ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้มีที่พึ่งพิงพักพิงก่อนลาจากโลกนี้ไปอย่างสงบ ทางวัดไม่ได้ดูแลแต่คนไข้โรคเอดส์เท่านั้น แต่ยังช่วยดูแลเด็กกำพร้าที่พ่อแม่ตายจากโรคเอดส์ประมาณ 1,300 คนด้วย ทำให้วัดมีค่าใช้จ่ายประจำเดือนละ 4-5 ล้านบาท ซึ่งส่วนหนึ่งของค่าใช้จ่ายนี้ทางวัดได้รับการช่วยเหลือจากเงินบริจาคของญาติโยม อีกส่วนหนึ่งหลวงพ่อก็ต้องไปขอเงินบริจาคทุกวันตามที่ต่างๆ โดยขอเงินบริจาคข้าวสาร อาหารแห้ง ข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น และส่วนของเวชภัณฑ์และการศึกษาของเด็กๆ รัฐก็เข้ามาช่วยเหลือ ส่วนอุปกรณ์การเรียนตั้งแต่ เครื่องเขียน เครื่องแบบ วัดได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานข้าวสารเป็นประจำโดยสำนักพระราชวังมาอบให้เป็นสังฆทาน นอกจากอุปกรณ์การเรียนเมื่อ ปี 2540 ในหลวงก็ทรงมีพระราชดำริว่าให้สร้างโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ เพื่อรองรับเด็กที่ได้ผลกระทบจากปัญหาโรคเอดส์ หลวงพ่อก็รับพระราชดำริมาสร้างโรงเรียนจนเสร็จเรียบร้อย ปี 2542 ปีนั้นนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้รับโรงเรียนนี้เป็นของขวัญ เด็กกำพร้าเหล่านี้หลวงพ่อก็เลี้ยงจนโตให้เรียนหนังสือโดยปลูกฝัง เรื่องความกตัญญู กตเวทิตะ เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดโดยเฉพาะความกตัญญู กตเวทิตะต่อชาติ บ้านเกิดเมืองนอน ต่อพระมหากษัตริย์ และต่อผู้มีอุปการะคุณที่บริจาคเงินเลี้ยงดูพวกเขาเหล่านั้น หลวงพ่อก็หวังว่าเมื่อพวกเขาเรียนหนังสือจบจากหลายๆ สาขา ทั้งนักบัญชี แพทย์ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ ในอนาคตอีก 10-15 ปีข้างหน้า บุคลากรเหล่านี้จะมาช่วยบริหารงานในองค์กรของเรา ทำให้เกิดความเข้มแข็งจะได้ช่วยเหลือสังคมต่อไป นอกจากการดูแลเด็กกำพร้าทางวัดพระบาทน้ำพุยังต้องรับดูแลคนชราที่เพิ่มขึ้นมาจากการที่ลูกหลานที่เป็นเอดส์ตายไปแล้วไม่มีใครเลี้ยงดูคนชราเหล่านั้น

คนชราเหล่านั้นก็ต้องขอทานหรือขอเพื่อนบ้านกินไปวันๆ กลายเป็นคนชราอนาถา ทางวัดจึงได้สร้างบ้านพักคนชราเพิ่มขึ้น เพื่อที่จะดูแลรักษาคนชราเหล่านี้ด้วย¹

พระภิกษุสงฆ์แต่ละท่านพยายามที่จะประยุกต์พุทธธรรมมาพัฒนาชุมชน และการที่พระภิกษุสงฆ์จำนวนหนึ่งเป็นนักพัฒนาพยายามช่วยแก้ไขปัญหาปากท้องของคนที่ยากในชุมชนนั้น ทำให้พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นเป็นที่เคารพบูชาของคนที่ยากในชุมชนนั้น คนในชุมชนนั้นจะต้องแสดงความกตัญญูตเวทีต่อพระภิกษุสงฆ์และพระพุทธรูปศาสนาโดยการประพาศิตนเป็นพุทธรูปที่คนชนที่ศรัทธามีคุณธรรมและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และประเทศชาติ แต่เป็นน่าเสียดายที่มีพระภิกษุสงฆ์ที่ทำงานเพื่อประชาชนอย่างแท้จริงยังมีไม่มากนัก หากจะเทียบกับพระภิกษุสงฆ์ทั้งประเทศแล้วก็ยังเป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ตามชนบทห่างไกล

นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันของ พระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี และฆราวาสหรือผู้ครองเรือน ผู้ห่วงใยพระพุทธศาสนาและสภาพสังคมไทยด้วยการก่อตั้ง “กลุ่มเสขิยธรรม”² ขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมโดยการประยุกต์พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาพัฒนาชีวิตและสังคมในพื้นที่หลายภูมิภาคของประเทศไทย ทั้งในด้านการส่งเสริมสุขภาพทางกายและสุขภาพทางจิต โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อรณรงค์ให้ชาวบ้าน พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และแม่ชี ลด ละ เลิก การเสพและการบริโภคสิ่งที่ไม่ดีต่อหลักคำสอนในพระธรรม และมีการรณรงค์ให้รักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจุบัน “กลุ่มเสขิยธรรม” มีสมาชิกกว่าแปดร้อยคนกระจายกันอยู่ทั่วประเทศ ทั้งในชนบทและในชุมชนเมือง ภารกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งของ “กลุ่มเสขิยธรรม” คือ การส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณร เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชาวบ้าน ชุมชน และสังคม และการพยายามดึงศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อการศึกษาและการปฏิบัติธรรม หรือการมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคม ด้วยเหตุที่พระภิกษุสงฆ์และสามเณร ยังมีอิทธิพลทางความคิดและจิตวิญญาณ ของชาวบ้านในชุมชนชนบท อันมีผลต่อสภาวะทางจิตใจและพฤติกรรมของชาวบ้านในระดับสูง ซึ่งถือได้ว่าเป็นพลังสร้างสรรค์ทางสังคมที่สำคัญยิ่ง เพราะสามารถชักนำให้ชาวบ้านให้กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ควร ตามหลักพระพุทธศาสนาได้ด้วยความสมัครใจ โดยไม่ต้องพึ่งกลไกทางสังคมหรือพึ่งอำนาจของรัฐ “กลุ่มเสขิยธรรม” ตระหนักถึงการทำงานร่วมกันระหว่างวัดและชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน

¹ ปัญหาโรคเอดส์ไม่ได้ลดลงแม้แต่น้อย ข้อเท็จจริงจาก...พระอาจารย์อลงกต วัดพระบาทน้ำพุ. (14 กรกฎาคม 2544). หนังสือพิมพ์คม-ชัด-ลึก.

² “กลุ่มเสขิยธรรม,” สืบค้นเมื่อวันที่ 24 ธ.ค. 2551, จาก:

การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธบริษัท และเป็นการช่วยเพิ่มศักยภาพในการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนิกชนที่ดีทั้งหลายจึงต้องหมั่นช่วยกันศึกษาและปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและเป็นการตอบแทนคุณของพระรัตนตรัยคือ คุณของพระพุทธ คุณของพระธรรม และคุณของพระภิกษุสงฆ์ เมื่อพุทธศาสนิกชนทั้งหลายน้อมนำพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติตามก็จะเป็นผู้ที่มีคุณธรรม มีความกตัญญูทักเตือนต่อผู้คุณ คนที่มีคุณธรรม มีความกตัญญูทักเตือนที จะเป็นคนดีของครอบครัว ของชุมชน ของสังคม และของประเทศชาติ ซึ่งจะทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงเพราะประชาชนเป็นคนดี มีศีลธรรม เป็นคนที่มีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ประชาชนก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดี คือมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ